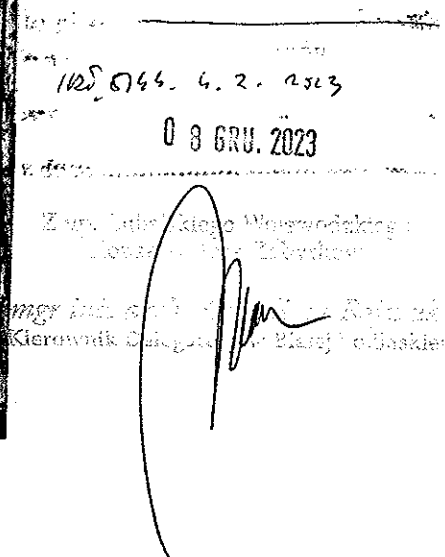
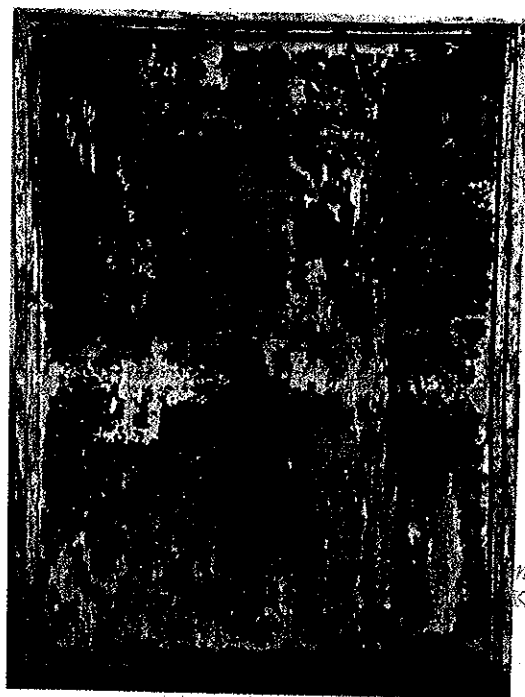

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

ŚW. MIKOŁAJ

MAŁOWIDŁO TEMPEROWE NA DESCE, II POŁ. XIX W.

Hrud 1, 21-500 Hrud

Opracowała:
mgr Katarzyna Matusz
Konservator Dziej Sztuki

Kłodzko, lipiec 2023 r.

SPIS TREŚCI

1. PRZEDMIOT OPRACOWANIA	3
2. PODSTAWA OPRACOWANIA	3
3. CEL I ZAKRES OPRACOWANIA	3
4. HISTORIA OBIEKTU	3
5. OPIS OBIEKTU	4
6. STAN ZACHOWANIA	5
7. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWACJI	8
8. PROGRAM PRAC	8

1. Przedmiot opracowania

Przedmiotem opracowania jest malowidło temperowe – ikona, na podłożu drewnianym z kościoła w Hrudzie. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego decyzją z dnia 20.08.1997 r. pod numerem A/1326 (poprzedni numer rejestru A-281), natomiast ikona wpisana jest w wojewódzkiej ewidencji zabytków pod numerem B/534 (1-31) decyzją z dnia 8.11.2010 r. Adres obiektu to: Hrud 1, 21-500 Hrud.

2. Podstawa opracowania

Opracowanie powstało na zlecenie Ks. mgr Jarosław Grzelak, proboszcza parafii pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Hrudzie. Podstawą opracowania są:

- wizje lokalne
- dokumentacja fotograficzna
- dostępna literatura

3. Cel i zakres opracowania

Celem opracowania jest ocena stanu zachowania malowidła oraz zaproponowanie postępowania konserwatorskiego określającego sposób naprawy powstałych zniszczeń i przywrócenia zabytkowi wartości estetycznych. Zakres programu prac obejmuje: historię i opis obiektu, stan zachowania wraz z fotografiami, założenia konserwatorskie i proponowany program prac konserwatorskich.

4. Historia obiektu

W 1666 roku cerkiew oraz parafię unicką ufundował książę Michał Kazimierz Radziwiłł. Świątynia w tamtym czasie nosiła wezwanie Ofiarowania Najświętszej Panny Marii. Prawie 200 lat później rozpoczęły się prześladowania unitów i nawracanie na prawosławie, o czym opowiadają dostępne źródła: „Z ziemi chełmskiej” Władysława Reymonta oraz „Martyrologium, czyli męczeństwo Unii Świętej na Podlasiu” ks. Józefa Pruszkowskiego.

W 1875 r., w skutek likwidacji unickiej diecezji chełmskiej, parafia została włączona do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Wkrótce po tym odwiedził ją siedlecki gubernator, Stefan Stefanowicz Gromeka i próbował przekonać mieszkańców do przyjęcia prawosławia, oni jednak stawiali temu opór. W ramach upokarzającej kary ówczesny proboszcz, ks. Józef Terlikiewicz został siłą rozebrany z szat liturgicznych przed ołtarzem, a następnie zesłany do więzienia w Siedlcach¹. Władze gnębiły mieszkańców poprzez zakwaterowanie w ich domach wojska kozackiego, ściąganie kontrybucji oraz zmuszanie do wykonywania bezsensownych prac, bicie, zsyłanie na Syberię. W lokalnej pamięci zapisało się szczególnie bohaterskie zachowanie matek, które chcąc ochronić dzieci przed ochrzczeniem w obrządku prawosławnym, przez sześć tygodni ukrywały się w lesie.

¹ Echo Katolickie, „Z dziejów parafii”, 21/2020, 20.05.2020 r., <https://echokatolickie.pl/z-dziejow-parafii/>, data dostępu: 19.07.2023 r.

Świątynia wkrótce po tych wydarzeniach została rozebrana, a na jej miejscu w tym samym roku postawiono obecną². Pozostawała aż do 1919 r. prawosławna, wtedy to bowiem w ramach rewindykacji przekazano ją Kościołowi rzymskokatolickiemu. Wycofujące się wojska rosyjskie spaliły jednak wieś, a świątynia była jedynym budynkiem, który się ostał, za to bardzo zniszczony i bez dachu. Konieczne było przeprowadzenie remontu oraz dostosowanie do obrządku łacińskiego.

Świątynię po remoncie erygowano 25 lipca 1925 r. nadając jej wezwanie Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Pierwszym proboszczem utworzonej parafii, do której należały liczący 300 mieszkańców Hrud i 200 Osówka, był ks. Franciszek Grochowski. Ziemie, należące wcześniej do prawosławnego popa, przeszły na własność parafii. Staraniem mieszkańców wybudowano obok plebanii, a w 1928 r. prowadzono kolejne remonty. Cztery lata później, ze względu na dużą liczbę mieszkańców, którzy nie mieścili się w kościele, podjęto decyzję o jego powiększeniu. Przedłużono wtedy ściany obwodowe, dobudowano zakrystię. Kolejne remonty kościoła prowadzono w latach: 1970 – położono boazerię, 1977 – przebudowano wieżę i sygnaturkę, 1980 – renowacja wnętrza, szalunek ścian i sufitu, złożenie ołtarzy, wymiana ławek, 2017 – wymiana dachu i kolejna przebudowa sygnaturki. Oprócz plebanii, obok kościoła dobudowano dzwonnice w 1956 r.

Ikona została odnaleziona w 2021 r. na plebanii przez proboszcza parafii, ks. mgr Jarosława Grzelaka. Prawdopodobnie pochodzi z ikonostasu, który znajdował się w kościele Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Hrudzie, gdy ten należał jeszcze do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (od 1875 r.). Istnieje jednak możliwość, że stanowiła również wyposażenie kościoła unickiego, a jej datowanie jest nieco wcześniejsze, na co może wskazywać umieszczona na odwrocie metalowa pętka służąca do wieszania obrazu. W 1919 r., gdy kościół trafił w ręce katolików, ikonostas został rozebrany, jego elementy użyto do budowy obecnych ołtarzy, a pozostałe fragmenty mogły zostać zmagazynowane na plebanii.

5. Opis obiektu

Ikone wykonano na podłożu drewnianym lipowym o wymiarach 90cm x 66cm, wzmocnionym od odwrocia dwoma szponami. Nie zastosowano w niej tradycyjnego dla ikon podziału przestrzeni na kowczeg i pole, wykonano jedynie ozdobne obramienie w formie profilowanej listewki przy krawędziach podobrazia. Na listewce widać pozostałości czerwonego pulmentu, co świadczy o jej pierwotnym złoceniu.

Obraz wykonano w technice temperowej, na białej zaprawie klejowo-kredowej, naniesionej bezpośrednio (zapewne po przeklejeniu) na deskę. Ukazano na niej postać św. Mikołaja, biskupa Miry. Ubrany jest w typowy dla tradycji Kościoła wschodniego strój, odpowiadający sprawowanej funkcji: w omoforion, noszony jedynie przez biskupów, w formie szerokiej szarej wstęgi z trzema złotymi krzyżami oraz bogato haftowany w złote motywy roślinne sakkos, który zwyczajowo wykonywano ze zdobionej brokatem tkaniny.

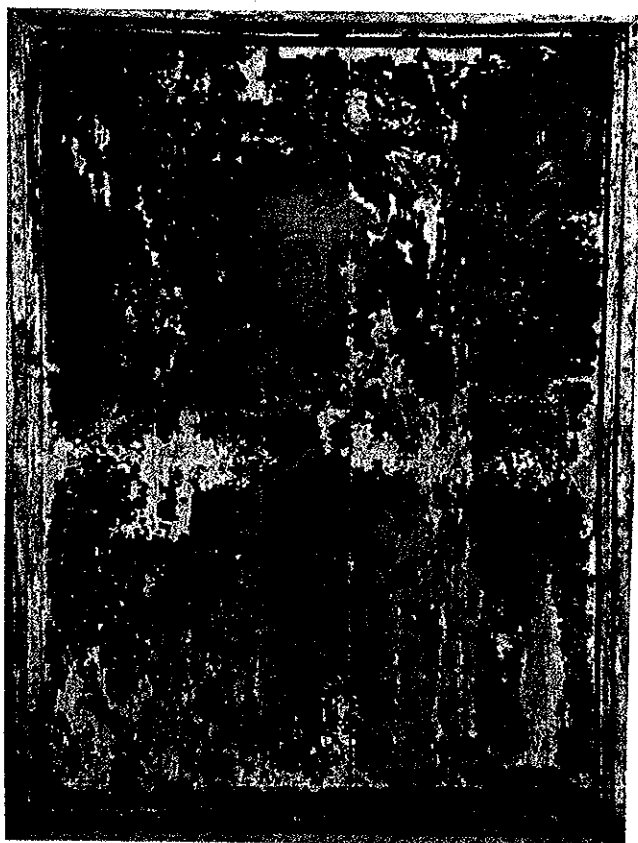
Św. Mikołaj przedstawiony jest od frontu, jako starszy mężczyzna z krótkimi, siwymi włosami i brodą. Jego twarz pokrywają zmarszczki, a wzrok kieruje się bezpośrednio w kierunku widza. W lewej ręce trzyma zamkniętą księgę Pisma Świętego, a prawą wykonuje gest błogosławieństwa. Tło postaci ma kolor złotobrazowy i pokryte jest dekoracyjnymi motywami roślinnymi, wyrytymi w zaprawie. Po obu stronach mężczyzny umieszczono wstęgę z napisem jego imienia.

²Lubelskie Klimaty, <https://www.lubelskieklimaty.pl/atracje-turystyczne/koscioly-klasztory-kaplice/767-hrud-kosciol-zwiastowania-nmp.html>, data dostępu: 19.07.2023 r.

W obrządku wschodnim wizerunek świętego był niezwykle popularny i można go było spotkać w wielu cerkwiach. Nierzadko umieszczano go w ikonostasie wśród ikon namiestnych³, wśród których znajdowały się również wizerunki Jezusa Chrystusa i Matki Bożej, wizerunki patrona świątyni oraz najbardziej czczonego lokalnie świętego. Wśród odnalezionych na plebanii kościoła ikon znajdują się także przedstawienia pozostałych wymienionych postaci, czyli właśnie Chrystusa i Maryi, więc może wszystkie pochodzą właśnie z tego elementu ikonostasu.

6. Stan zachowania

Stan zachowania należy ocenić jako zły. Głównym problemem jest osłabienie zaprawy z powodu degradacji kleju i łuszczenie się warstwy malarskiej. Większe ubytki zlokalizowane są głównie w środkowej oraz dolnej części. Warstwa malarska jest spękana w typowy dla pracy drewna sposób – w krzyżujące się spękania pionowe i poziome. Miejscami krawędzie łusek są nieznacznie uniesione i prawdopodobnie w niedługim czasie odpadną, jeśli nie zostaną w porę zabezpieczone.

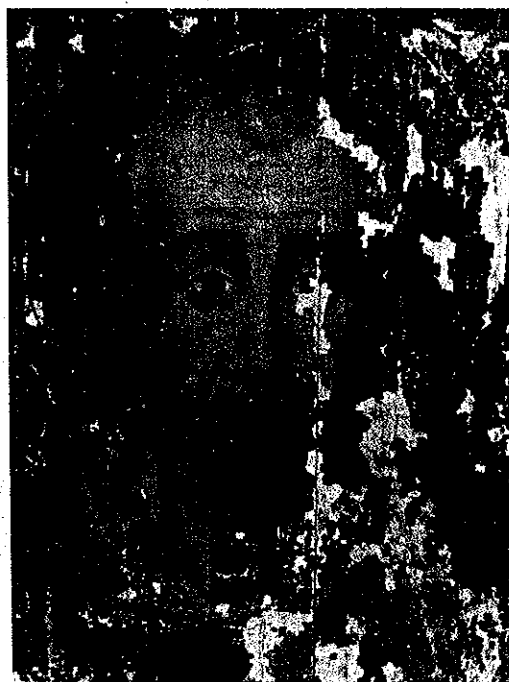
Fot. 1. Lico obrazu.

³ Ryznar Sylwia, *Ikonografia Świętego Mikołaja na wystawie „Credo na dwa głosy”*, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, 06.12.2020 r., <https://mnzp.pl/ikonografia-swietego-mikolaja-na-wystawie-credo-na-dwa-glosy/>, dostęp dnia: 21.07.2023

Przez środek malowidła biegnie długie, pionowe pęknięcie na styku łączenia desek, które u dołu nieznacznie się rozszerza, tworząc ok. 1-2mm szczelinę. Od odwrocia jest ono widoczne jedynie do wysokości szpongi. Na krawędziach pęknięcia widać ubytki warstwy malarskiej.

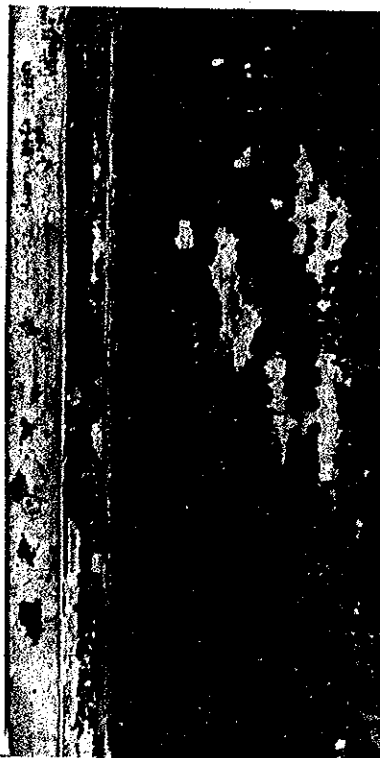
Fot. 2. Pionowe pęknięcie na łączeniu desek, rozszerzające się u dołu.

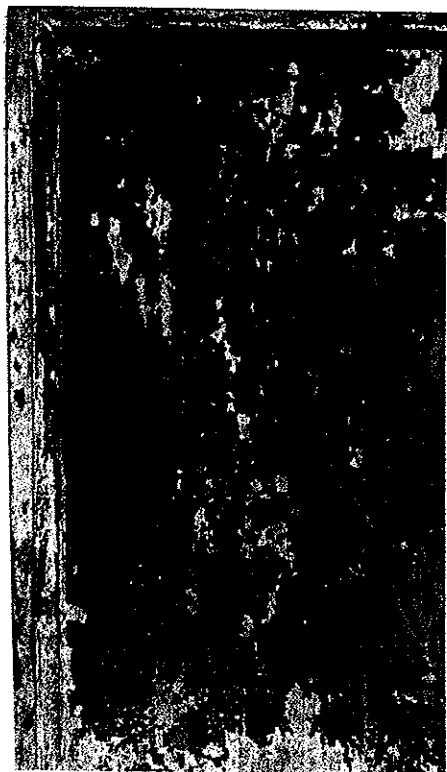
Fot. 3. Zbliżenie na twarz św. Mikołaja. Przebiega przez nią długie, pionowe pęknięcie, wzdłuż którego widać liczne ubytki warstwy malarskiej.

Brakuje dolnej części obramienia obrazu – listewki zamykającej kompozycję od dołu. Na ramce widać pozostałości pulmentu, co świadczy o tym, że była pierwotnie złocona.

Fot. 3. Pozostałości pulmentu na listewce.

Malowidło pokrywają zabrudzenia powierzchniowe. Część pigmentów wykazuje tendencję do pudrowania się, co w połączeniu z pokryciem kurzem daje wrażenie, że kolorystyka malowidła jest zszarzała. Mimo zniszczeń, dość dobrze zachował się modelunek karnacji i szat. Można rozróżnić również kształt księgi. Tło za postacią natomiast jest miejscami przetarte i silnie zabrudzone.

Fot. 4. Zabrudzone tło z szarymi nawarstwieniami kurzu i być może pozostałościami bytowania mikroorganizmów. Pudrująca się, zszarzała warstwa malarska.

Fot. 5. Odwocie.

Podobrazie malowidła jest w dobrym stanie. Oprócz wspomnianego wcześniej pęknięcia nie widać na nim znaczących zniszczeń: śladów żerowania owadów, ubytków. Pokryte jest głównie zabrudzeniami powierzchniowymi.

7. Cel i założenia konserwacji

Malowidło jest cenną pamiątką dla parafii z okresu istnienia cerkwi. Poddanie go konserwacji pozwoli na ocalenie zahamowanie zachodzących w nim procesów degradacji i pozwoli na przynajmniej częściowe przywrócenie walorów estetycznych. Działania przy obiekcie dotyczyć będą przede wszystkim oczyszczenia i podklejenia łuszczącej się warstwy malarskiej, dezynfekcję, sklejenie podobrazia.

Ze względu na fakt, że ikona nie jest eksponatem muzealnym, a stanowi przedmiot kultu, sugeruje się uzupełnienie brakujących elementów: listewki, zaprawy i warstwy malarskiej. W miejscach, gdzie jest to możliwe, wykonana zostanie rekonstrukcja brakujących elementów kompozycji, natomiast pozostałe zostaną podlawowane kolorem lokalnym w celu scalenia uzupełnień. Sugeruje się również wykonanie rekonstrukcji złączenia listewki w sposób nie kontrastujący ze stanem zachowania malowidła.

8. Program prac

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej.
2. Obserwacja w świetle VIS, UV. Pobranie próbek do badań warstwy malarskiej.
3. Łagodne oczyszczenie z kurzu i zabrudzeń powierzchniowych lica oraz odwrocia – pędzle, gumki, suche ściereczki, wishab w miejscach mniej łuszczących się. Na odwrocie dopuszcza się zastosowanie piany mydlanej pod stałą kontrolą poziomu nawilżenia podobrazia.
4. Dezynfekcja powierzchni malowideł, np. Incidurem firmy Henkel w aerozolu lub innym o podobnym spektrum działania. W razie obecności żerowania owadów należy wykonać dezynsekcję preparatem Altax Hylotox Q lub innym równoważnym poprzez nałożenie na odwrocie i pozostawienie na okres ok. 2 tygodni pod szczelnym przykryciem.

5. Podklejenie łuszczącej się warstwy malarskiej. Pod łuski należy wpuścić alkohol etylowy w celu lepszego zwilżenia powierzchni, a następnie nanieść pod nie klej - Primal AC33 za pomocą igły i strzykawki lub pędzla. Łuskę należy docisnąć.
6. Doczyszczanie malowidła z zabrudzeń powierzchniowych. Przed oczyszczaniem należy wykonać testy na niewielkim fragmencie.
7. W razie konieczności wykonanie konsolidacji warstwy malarskiej maksymalnie 3-5% roztworem wodnym Primału AC33 lub 5% Paraloidem B82 w alkoholu etylowym rozpylanym na malowidło. Przed konsolidacją wykonać próbę, czy wskazane stężenie nie powoduje powstawania wyblyszczzeń i czy malowidło nie reaguje zbyt gwałtownie na rozpuszczalniki polarne.
8. Sklejenie pęknięcia podobrazia.
9. Uzupełnienie ubytków w elementach drewnianych i rekonstrukcja brakującej listewki. Należy wyrzeźbić ją z wysezonowanego drewna zabezpieczonego przed atakiem drewnojadów środkiem owadobójczym typu Altax Hylotox Q lub innym równoważnym.
10. Uzupełnienie ubytków zaprawy. Można rozważyć użycie zapraw sporządzonych własnoręcznie, np. kitu wiedeńskiego, zaprawy klejowo-kredowej lub gotowej typu Modostuc, Tikkurila.
11. Wykonanie scalenia warstwy malarskiej. Sugeruje się stosowanie suchych, fotostabilnych pigmentów odpornych na podwyższony odczyn alkaliczny, mieszanych z 3% roztworem Primału AC33. Stężenie spoiwa należy dopasować do stopnia połysku oryginału. Dopuszczalne jest też użycie farb akrylowych wysokiej jakości, fotostabilnych, typu Talens Rembrandt, Van Gogh, Maimeri. W miejscach, gdzie jest to możliwe (np. elementy powtarzalne, niewielkie ubytki, kontynuacja lub zamknięcie formy) sugeruje się wykonanie rekonstrukcji, natomiast pozostałe miejsca należy scalić kolorem lokalnym. Przy rekonstruowaniu warstwy malarskiej kierować się zasadą minimalnych ingerencji.
12. Wykonanie rekonstrukcji złocenia na listewce. Sugeruje się punktowanie lub tratteggio złotymi pigmentami lub wykonanie złocenia płatkami i patynowanie w celu dopasowania do wyglądu ikony.

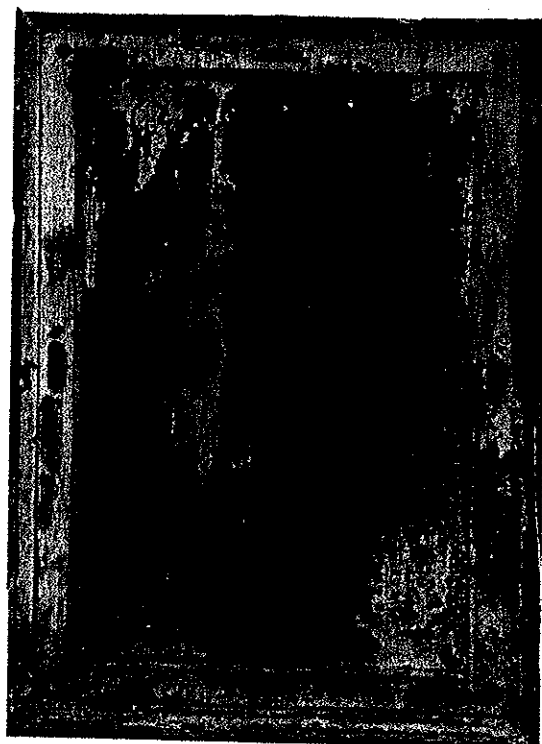
Katarzyna Matusz
KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
mgr Katarzyna Matusz
tel. 603 427 558
NIP 8851618431

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

CHRYSTUS PANTOKRATOR

MALOWIDŁO TEMPEROWE NA DESCE, II POŁ. XIX W.

Hrud 1, 21-500 Hrud

Opracowała:
mgr Katarzyna Matusz
Konservator Dziej Sztuki

(K) 044.4.2.213

0.9. GRU. 2023.

Z un. Lubelskiej Wojewódzkiej
Zarząd Województwa Lubelskiego

mgr Katarzyna Matusz
Konservator Dziej Sztuki

Kłodzko, lipiec 2023 r.

SPIS TREŚCI

1. PRZEDMIOT OPRACOWANIA	3
2. PODSTAWA OPRACOWANIA	3
3. CEL I ZAKRES OPRACOWANIA	3
4. HISTORIA OBIEKTU	3
5. OPIS OBIEKTU	4
6. STAN ZACHOWANIA	5
7. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWACJI	8
8. PROGRAM PRAC	8

1. Przedmiot opracowania

Przedmiotem opracowania jest malowidło temperowe – ikona, na podłożu drewnianym z kościoła w Hrudzie. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego decyzją z dnia 20.08.1997 r. pod numerem A/1326 (poprzedni numer rejestru A-281), natomiast ikonę włączono do wojewódzkiej ewidencji zabytków decyzją z dnia 27.01.2023 r. Adres obiektu to: Hrud 1, 21-500 Hrud.

2. Podstawa opracowania

Opracowanie powstało na zlecenie Ks. mgr Jarosław Grzelak, proboszcza parafii pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Hrudzie. Podstawą opracowania są:

- wizje lokalne
- dokumentacja fotograficzna
- dostępna literatura

3. Cel i zakres opracowania

Celem opracowania jest ocena stanu zachowania malowidła oraz zaproponowanie postępowania konserwatorskiego określającego sposób naprawy powstałych zniszczeń i przywrócenia zabytkowi wartości estetycznych. Zakres programu prac obejmuje: historię i opis obiektu, stan zachowania wraz z fotografiami, założenia konserwatorskie i proponowany program prac konserwatorskich.

4. Historia obiektu

W 1666 roku cerkiew oraz parafię unicką ufundował książę Michał Kazimierz Radziwiłł. Świątynia w tamtym czasie nosiła wezwanie Ofiarowania Najświętszej Panny Marii. Prawie 200 lat później rozpoczęły się prześladowania unitów i nawracanie na prawosławie, o czym opowiadają dostępne źródła: „Z ziemi chełmskiej” Władysława Reymonta oraz „Martyrologium, czyli męczeństwo Unii Świętej na Podlasiu” ks. Józefa Pruszkowskiego.

W 1875 r., w skutek likwidacji unickiej diecezji chełmskiej, parafia została włączona do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Wkrótce po tym odwiedził ją siedlecki gubernator, Stefan Stefanowicz Gromeka i próbował przekonać mieszkańców do przyjęcia prawosławia, oni jednak stawiali temu opór. W ramach upokarzającej kary ówczesny proboszcz, ks. Józef Terlikiewicz został siłą rozebrany z szat liturgicznych przed ołtarzem, a następnie zesłany do więzienia w Siedlcach¹. Władze gnębiły mieszkańców poprzez zakwaterowanie w ich domach wojska kozackiego, ściąganie kontrybucji oraz zmuszanie do wykonywania bezsensownych prac, bicie, zsyłanie na Syberię. W lokalnej pamięci zapisało się szczególnie bohaterskie zachowanie matek, które chcąc ochronić dzieci przed ochrzczeniem w obrządku prawosławnym, przez sześć tygodni ukrywały się w lesie.

¹ Echo Katolickie, „Z dziejów parafii”, 21/2020, 20.05.2020 r., <https://echokatolickie.pl/z-dziejow-parafii/>, data dostępu: 19.07.2023 r.

Świątynia wkrótce po tych wydarzeniach została rozebrana, a na jej miejscu w tym samym roku postawiono obecną². Pozostawała aż do 1919 r. prawosławna, wtedy to bowiem w ramach rewindykacji przekazano ją Kościołowi rzymskokatolickiemu. Wycofujące się wojska rosyjskie spaliły jednak wieś, a świątynia była jedynym budynkiem, który się ostał, za to bardzo zniszczony i bez dachu. Konieczne było przeprowadzenie remontu oraz dostosowanie do obrządku łacińskiego.

Świątynię po remoncie erygowano 25 lipca 1925 r. nadając jej wezwanie Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Pierwszym proboszczem utworzonej parafii, do której należały liczący 300 mieszkańców Hrud i 200 Osówka, był ks. Franciszek Grochowski. Ziemie, należące wcześniej do prawosławnego popa, przeszły na własność parafii. Staraniem mieszkańców wybudowano obok plebanii, a w 1928 r. prowadzono kolejne remonty. Cztery lata później, ze względu na dużą liczbę mieszkańców, którzy nie mieścili się w kościele, podjęto decyzję o jego powiększeniu. Przedłużono wtedy ściany obwodowe, dobudowano zakrystię. Kolejne remonty kościoła prowadzono w latach: 1970 – położono boazerię, 1977 – przebudowano wieżę i sygnaturkę, 1980 – renowacja wnętrza, szalunek ścian i sufitu, złocenie ołtarzy, wymiana ławek, 2017 – wymiana dachu i kolejna przebudowa sygnaturki. Oprócz plebanii, obok kościoła dobudowano dzwonnice w 1956 r.

Ikona została odnaleziona w 2021 r. na plebanii przez proboszcza parafii, ks. mgr Jarosława Grzelaka. Prawdopodobnie pochodzi z ikonostasu, który znajdował się w kościele Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Hrudzie, gdy ten należał jeszcze do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (od 1875 r.). Istnieje jednak możliwość, że stanowiła również wyposażenie kościoła unickiego, a jej datowanie jest nieco wcześniejsze. W 1919 r., gdy kościół trafił w ręce katolików, ikonostas został rozebrany, jego elementy użyto do budowy obecnych ołtarzy, a pozostałe fragmenty mogły zostać magazynowane na plebanii.

5. Opis obiektu

Ikona wykonana jest na podłożu drewnianym o wymiarach 83cm x 118cm z typowym dla ikon podziałem na kowczeg i pole ikony oraz z dodatkowym obramieniem w formie profilowanych listewek z wałkiem na krawędzi podobrazia, prawdopodobnie złożonych. Od odwrocia umieszczono dwie poziome szpongi.

Namalowana jest w technice temperowej, na białej zaprawie kredowo-klejowej i przeklejeniu, prawdopodobnie glutynowym. Przedstawia Chrystusa Pantokratora zasiadającego na tronie. Ujęty frontalnie, w lewej dłoni trzyma Pismo Święte, a prawą dłoń unosi w geście błogosławieństwa. Ubrany jest w czerwoną szatę. Pod jego stopami umieszczono głowę putta ze skrzydłami. Po lewej stronie obrazu znajduje się postać Maryi (po prawicy Chrystusa), a po prawej św. Jana Chrzciciela. Razem tworzą układ kompozycyjny zw. deesis lub trimorfion. Towarzyszące Chrystusowi postaci skierowane są w jego stronę, a ręce mają złożone w modlitewnym geście.

Za tronem znajdują się dwie męskie postaci. Tło przedstawienia wypełniają ryte w zaprawie motywy roślinne. Być może znajdowała się na nim poślota wykonana szlagmetalem, ale obecny stan zachowania malowidła uniemożliwia potwierdzenie tego.

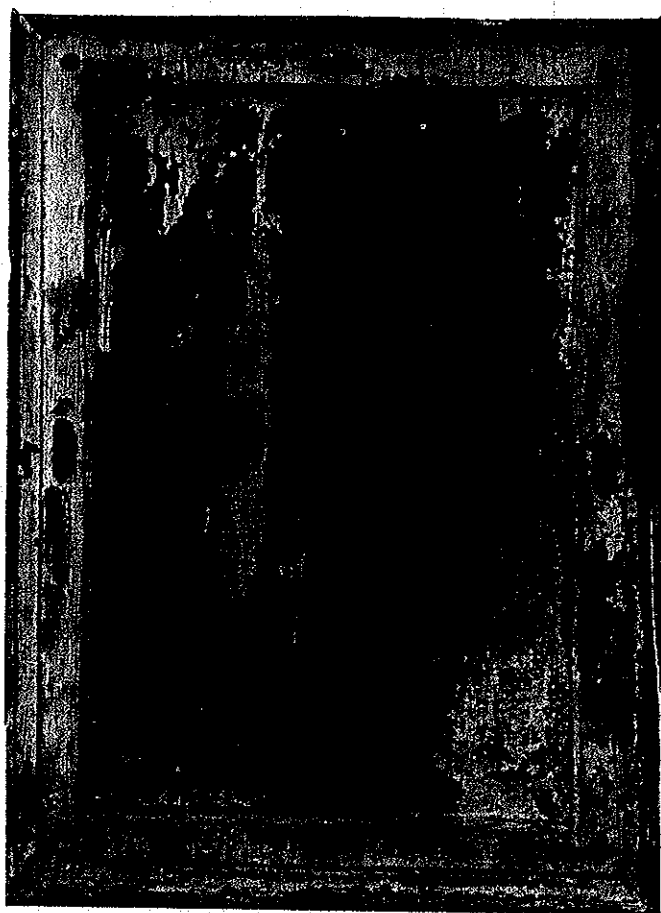
W polu ikony umieszczono zdobienia w kształcie perełek w narożnikach i wydłużonych perełek na środkach listew. Pomędzy nimi przebiegał malowany ornament w kształcie wici.

²Lubelskie Klimaty, <https://www.lubelskieklimaty.pl/atracje-turystyczne/koscioly-klasztory-kaplice/767-hrud-kosciol-zwiastowania-nmp.html>, data dostępu: 19.07.2023 r.

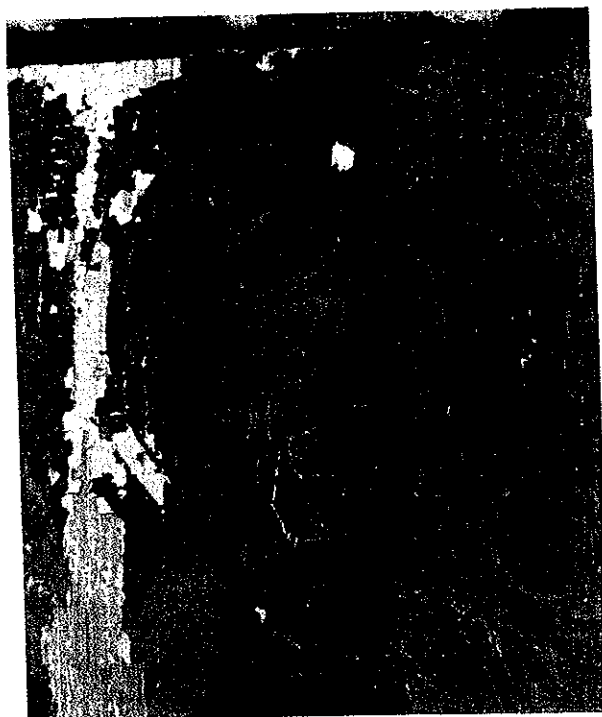
6. Stan zachowania

Stan zachowania malowidła jest bardzo zły. Znaczna część warstwy malarskiej uległa odspojeniu i na licu widoczne są rozległe ubytki sięgające zaprawy lub samego podobrazia. Brakuje również niektórych elementów konstrukcyjnych: górnej listewki z ramy, wypukłego rzeźbionego detalu perełek na polu ikony. Podobrazie jest raczej w dobrym stanie, z lokalnymi śladami żerowania owadów, jednak wyglądającymi na nieaktywne. W prawym górnym narożniku widać niewielkie, pionowe pęknięcie.

Malowidło pokryte jest grubą warstwą zabrudzeń powierzchniowych. Z trudnością można odczytać niektóre szczegóły, takie jak np. twarze postaci, ręce, szaty. Obraz prawdopodobnie uległ atakowi mikrobiologicznemu.

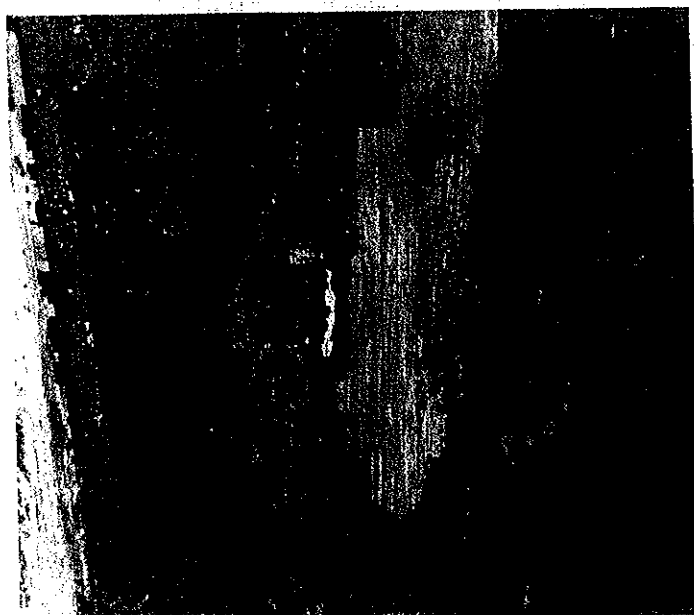

Fot. 1. Lico obrazu.

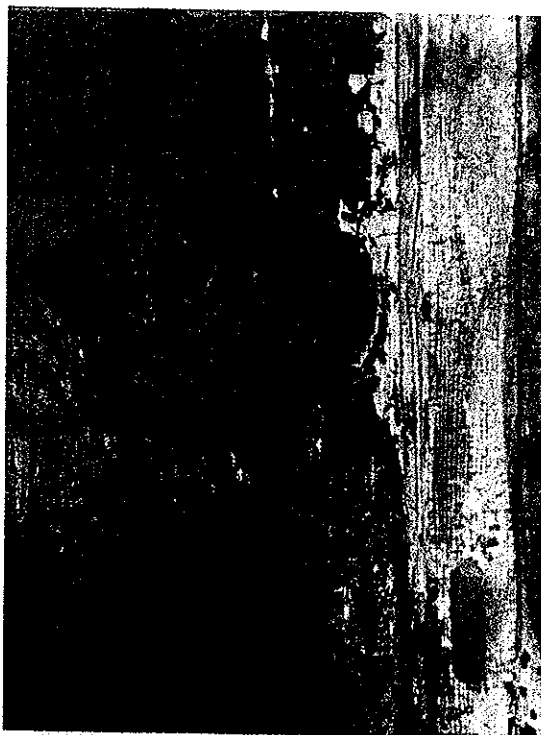
Fot. 2. Zbliżenie na twarz Chrystusa.

Warstwa malarska jest silnie spękana w sposób charakterystyczny dla podłoża drewnianych. Prawdopodobnie z powodu ataku mikrobiologicznego klej użyty do przeklejenia uległ degradacji i liczne twarde łuski odspajają się i samoistnie odpadają.

Fot. 3. Odspajająca się warstwa malarska. Twarde łuski.

Kolorystyka ikony obecnie jest całkowicie zmieniona przez zabrudzenia powierzchniowe oraz z powodu ataku mikrobiologicznego. Niektóre kolory uległy spudrowaniu i są silnie przetarte, inne natomiast mają zszarzały odcień. Być może jedna z użytych farb stanowiła lepszą pożywkę lub była od początku zainfekowana.

Fot. 4. Niemal nieczytelna twarz postaci, jedynie ikonografia pozwala nam określić, że to postać Jana Chrzciciela.

Fot. 5. Pozostałości ornamentu na polu ikony.

7. Cel i założenia konserwacji

Malowidło jest cenną pamiątką dla parafii z okresu istnienia cerkwi. Poddanie go konserwacji pozwoli na ocalenie zahamowanie zachodzących w nim procesów degradacji i pozwoli na przynajmniej częściowe przywrócenie walorów estetycznych. Działania przy obiekcie dotyczyć będą przede wszystkim oczyszczenia i podklejenia łuszczącej się warstwy malarskiej, dezynfekcję, sklejenie podobrazia.

Ze względu na fakt, że ikona nie jest eksponatem muzealnym, a stanowi przedmiot kultu, sugeruje się uzupełnienie brakujących elementów: listewki, rzeźbionych perełek, zaprawy i warstwy malarskiej. W miejscach, gdzie jest to możliwe, wykonana zostanie rekonstrukcja brakujących elementów kompozycji, natomiast pozostałe zostaną podlawowane kolorem lokalnym w celu scalenia uzupełnień.

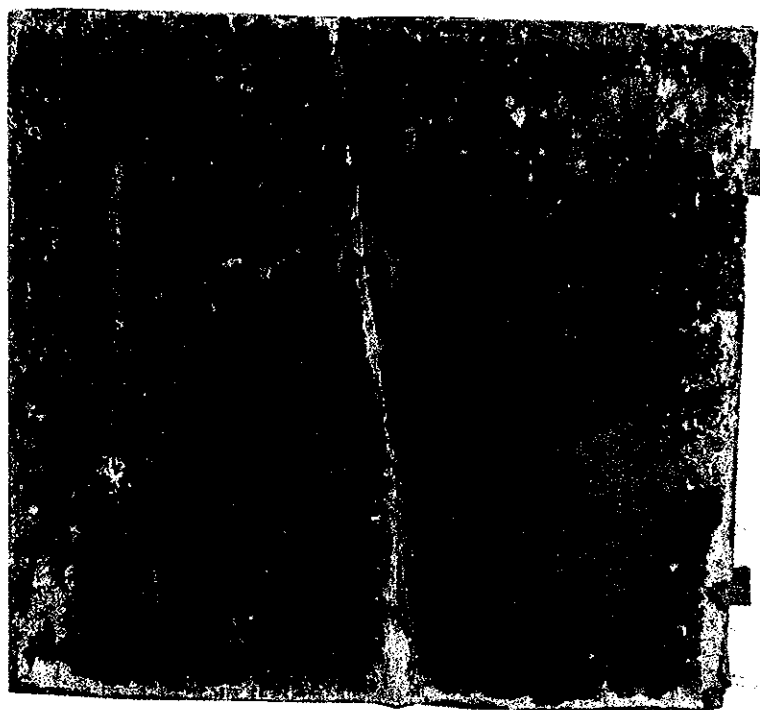
8. Program prac

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej.
2. Obserwacja w świetle VIS, UV. Pobranie próbek do badań warstwy malarskiej.
3. Łagodne oczyszczenie lica i odwrocia z kurzu i zabrudzeń powierzchniowych – pędzle, gumki, suche ściereczki, wishab w miejscach mniej łuszczących się.
4. Dezynfekcja powierzchni malowideł, np. Incidurem firmy Henkel w aerozolu lub innym o podobnym spektrum działania. W razie obecności żerowania owadów należy wykonać dezynsekcję preparatem Altax Hylotox Q lub innym równoważnym poprzez nałożenie na odwrocie i pozostawienie na okres ok. 2 tygodni pod szczelnym przykryciem.
5. Podklejenie łuszczącej się warstwy malarskiej. Pod łuski należy wpuścić alkohol etylowy w celu lepszego zwilżenia powierzchni, a następnie nanieść pod nie klej - Primal AC33 za pomocą igły i strzykawki lub pędzla. Łuskę należy docisnąć.
6. Doczyszczanie malowidła z zabrudzeń powierzchniowych. Przed oczyszczaniem należy wykonać testy na niewielkim fragmencie.
7. W razie konieczności wykonanie konsolidacji warstwy malarskiej maksymalnie 3-5% roztworem wodnym Primału AC33 lub 5% Paraloidem B82 w alkoholu etylowym. Przed konsolidacją wykonać próbę, czy wskazane stężenie nie powoduje powstawania wyblyszczeń.
8. Sklejenie pęknięcia podobrazia.
9. Uzupełnienie ubytków w dekoracjach pola ikony (perełki). Rekonstrukcję można wykonać z drewna lub wykorzystać dwuskładnikową żywicę epoksydową Araldit SV/HV. Górną listewkę obramienia należy wyrzeźbić z wysezonowanego drewna zabezpieczonego przed atakiem drewnojadów środkiem owadobójczym typu Altax Hylotox Q lub innym równoważnym.
10. Uzupełnienie ubytków zaprawy. Można rozważyć użycie zapraw sporządzonych własnoręcznie, np. kitu wiedeńskiego lub gotowej typu Modostuc.
11. Wykonanie scalenia warstwy malarskiej. Sugeruje się stosowanie suchych, fotostabilnych pigmentów odpornych na podwyższony odczyn alkaliczny, mieszanych z 3% roztworem Primału AC33. Stężenie spoiwa należy dopasować do stopnia połysku oryginału. Dopuszczalne jest też użycie farb akrylowych typu Talens Rembrandt, Van Gogh, Maierl. W miejscach, gdzie jest to możliwe (np. elementy powtarzalne, niewielkie ubytki, kontynuacja lub zamknięcie formy) sugeruje się wykonanie rekonstrukcji, natomiast pozostałe miejsca należy scalić kolorem lokalnym. Przy rekonstruowaniu warstwy malarskiej kierować się zasadą minimalnych ingerencji.

Katarzyna Matusz
KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
mgr Katarzyna Matusz
tel. 603 427 558
NIP 8851618431

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

PANAGIA/ PLATYTERA/ MATKA BOŻA ORANTA
MALOWIDŁO TEMPEROWE NA DESCE, II POŁ. XIX W.
Hrud 1, 21-500 Hrud

Opracowała:
mgr Katarzyna Matusz
Konservator Dziej Sztuki

mgr inż. ...
Kierownik Delegacji ...

105 8744.4.2.223
6 3 GRU. 2023

Kłodzko, lipiec 2023 r.

SPIS TREŚCI

1. PRZEDMIOT OPRACOWANIA	3
2. PODSTAWA OPRACOWANIA	3
3. CEL I ZAKRES OPRACOWANIA	3
4. HISTORIA OBIEKTU	3
5. OPIS OBIEKTU	4
6. STAN ZACHOWANIA	5
7. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWACJI	9
8. PROGRAM PRAC	10

1. Przedmiot opracowania

Przedmiotem opracowania jest malowidło temperowe – ikona, na podłożu drewnianym z kościoła w Hrudzie. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego decyzją z dnia 20.08.1997 r. pod numerem A/1326 (poprzedni numer rejestru A-281), natomiast ikona wpisana jest do wojewódzkiej ewidencji zabytków decyzją z dnia 8.11.2010 r. pod numerem B/534 (1-31). Adres obiektu to: Hrud 1, 21-500 Hrud.

2. Podstawa opracowania

Opracowanie powstało na zlecenie Ks. mgr Jarosław Grzelak, proboszcza parafii pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Hrudzie. Podstawą opracowania są:

- wizje lokalne
- dokumentacja fotograficzna
- dostępna literatura

3. Cel i zakres opracowania

Celem opracowania jest ocena stanu zachowania malowidła oraz zaproponowanie postępowania konserwatorskiego określającego sposób naprawy powstałych zniszczeń i przywrócenia zabytkowi wartości estetycznych. Zakres programu prac obejmuje: historię i opis obiektu, stan zachowania wraz z fotografiami, założenia konserwatorskie i proponowany program prac konserwatorskich.

4. Historia obiektu

W 1666 roku cerkiew oraz parafię unicką ufundował książę Michał Kazimierz Radziwiłł. Świątynia w tamtym czasie nosiła wezwanie Ofiarowania Najświętszej Panny Marii. Prawie 200 lat później rozpoczęły się prześladowania unitów i nawracanie na prawosławie, o czym opowiadają dostępne źródła: „Z ziemi chełmskiej” Władysława Reymonta oraz „Martyrologium, czyli męczeństwo Unii Świętej na Podlasiu” ks. Józefa Pruszkowskiego.

W 1875 r., w skutek likwidacji unickiej diecezji chełmskiej, parafia została włączona do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Wkrótce po tym odwiedził ją siedlecki gubernator, Stefan Stefanowicz Gromeka i próbował przekonać mieszkańców do przyjęcia prawosławia, oni jednak stawiali temu opór. W ramach upokarzającej kary ówczesny proboszcz, ks. Józef Terlikiewicz został siłą rozebrany z szat liturgicznych przed ołtarzem, a następnie zesłany do więzienia w Siedlcach¹. Władze gnębiły mieszkańców poprzez zakwaterowanie w ich domach wojska kozackiego, ściąganie kontrybucji oraz zmuszanie do wykonywania bezsensownych prac, bicie, zsyłanie na Syberię. W lokalnej pamięci zapisało się szczególnie bohaterskie zachowanie matek, które chcąc ochronić dzieci przed ochrzczeniem w obrządku prawosławnym, przez sześć tygodni ukrywały się w lesie.

¹ Echo Katolickie, „Z dziejów parafii”, 21/2020, 20.05.2020 r., <https://echokatolickie.pl/z-dziejow-parafil/>, data dostępu: 19.07.2023 r.

Świątynia wkrótce po tych wydarzeniach została rozebrana, a na jej miejscu w tym samym roku postawiono obecną². Pozostawała aż do 1919 r. prawosławna, wtedy to bowiem w ramach rewindykacji przekazano ją Kościołowi rzymskokatolickiemu. Wycofujące się wojska rosyjskie spaliły jednak wieś, a świątynia była jedynym budynkiem, który się ostał, za to bardzo zniszczony i bez dachu. Konieczne było przeprowadzenie remontu oraz dostosowanie do obrządku łacińskiego.

Świątynię po remoncie erygowano 25 lipca 1925 r. nadając jej wezwanie Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Pierwszym proboszczem utworzonej parafii, do której należały liczący 300 mieszkańców Hrud i 200 Osówka, był ks. Franciszek Grochowski. Ziemie, należące wcześniej do prawosławnego popa, przeszły na własność parafii. Staraniem mieszkańców wybudowano obok plebanii, a w 1928 r. prowadzono kolejne remonty. Cztery lata później, ze względu na dużą liczbę mieszkańców, którzy nie mieścili się w kościele, podjęto decyzję o jego powiększeniu. Przedłużono wtedy ściany obwodowe, dobudowano zakrystię. Kolejne remonty kościoła prowadzono w latach: 1970 – położono boazerię, 1977 – przebudowano wieżę i sygnaturkę, 1980 – renowacja wnętrza, szalunek ścian i sufitu, złocenie ołtarzy, wymiana ławek, 2017 – wymiana dachu i kolejna przebudowa sygnaturki. Oprócz plebanii, obok kościoła dobudowano dzwonnice w 1956 r.

Ikona została odnaleziona w 2021 r. na plebanii przez proboszcza parafii, ks. mgr Jarosława Grzelaka. Prawdopodobnie pochodzi z ikonostasu, który znajdował się w kościele Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Hrudzie, gdy ten należał jeszcze do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (od 1875 r.). Jej datowanie może być jednak wcześniejsze, jeszcze z okresu funkcjonowania kościoła unickiego. Ikona nie ma obramienia i ma nieco inny sposób wykonania niż pozostałe ikony odnalezione na plebanii, co może świadczyć o jej innym datowaniu. W 1919 r., gdy świątynia trafiła w ręce katolików, ikonostas został rozebrany, jego elementy użyto do budowy obecnych ołtarzy, a pozostałe fragmenty mogły zostać zmagazynowane na plebanii.

5. Opis obiektu

Ikone wykonano na podłożu drewnianym o wymiarach 72cm x 71cm z dwóch desek lipowych, wzmocnionych od odwrocia dwoma poziomymi szponami. Nie zastosowano w niej tradycyjnego dla ikon podziału przestrzeni na kowczeg i pole, nie wykonano też żadnej formy obramienia, co może wskazywać, że została wyjęta z ikonostasu. Na drewniane podłoże naniesiono klej glutynowy i przyklejono nim tkaninę lnianą. Następnie naniesiono białą zaprawę w cienkiej warstwie. W obrębie tła wykonano dekoracyjne rytowanie ornamentów roślinnych. Obraz namalowano w technice temperowej.

Malowidło ukazuje Bogurodnicę Panagę. Ikonografia tego przedstawienia należy do jednych z najdawniejszych w malarstwie sakralnym³, a najstarsze przykłady datowane na 4 w. n.e. można znaleźć w katakumbach św. Agnieszki w Rzymie⁴. Maryja ukazana w całej postaci lub od połowy, stoi z uniesionymi ku górze w modlitewnym geście rękami w pozie orantki. Zwrócona jest do widza

²Lubelskie Klimaty, <https://www.lubelskieklimaty.pl/atracje-turystyczne/koscioly-klasztory-kaplice/767-hrud-kosciol-zwiastowania-nmp.html>, data dostępu: 19.07.2023 r.

³Giemza Jarosław, *Słownik ikonograficzny*,

http://serwer1363362.home.pl/Pielgrzymka/Start/Varia_files/S%C5%82ownik_ikonograficzny.pdf, s. 4, dostęp dnia: 23.07.2023 r.

⁴ Szubartowska Alicja, *Platytera – Matka Boża Oranta*, Parafia Trójcy Przenajświętszej w Stalowej Woli, http://cloudserver051876.home.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=512:platytera-matka-boza-oranta&catid=29&Itemid=156, dostęp dnia: 23.07.2023 r.

frontalnie. W jej wnętrzu, zazwyczaj na wysokości piersi lub łona, w przestrzeni medallonu, ukazany jest w Jezus jako Emmanuel, w białych szatach oznaczających Jego świętość i czystość, z uniesioną w błogostawie prawicą, a czasami ze świętym zwojem w drugiej ręce, symbolizującym Jego rolę jako nauczyciela. Medalion natomiast symbolizuje jednocześnie niebo i łono Maryi. Platytera oznacza dosłownie: „Większa niż niebo”. Maryja, poprzez noszenie Stwórcy Wszechświata w swoim łonie, stała się „Platytera ton uranom,” czyli „której łono szersze niż niebios”. Tłumaczy to również modlitwa: „Maryja jest większa od nieba, ponieważ nosiła w łonie Tego, którego nie mogły pomieścić niebios”.

Maryja ubrana jest w czerwony maforion z błękitną podszewką okrywający ją od stóp do głów oraz w niebieską szatę. Kolor maforionu nawiązuje do koloru zasłony Przybytku w Świątyni Jerozolimskiej, co symbolizuje, że Maryja jest Świętym Miejscem, do którego dostęp ma tylko Bóg. Połączenie koloru czerwonego i błękitnego nawiązuje do podwójnej roli Madonny jako Matki Bożej i dziewicy, Jej ziemskiej i niebiańskiej natury. Na czole kobiety oraz ramionach widnieją złote gwiazdy, symbol dziewictwa przed i po narodzeniu Chrystusa. Brzeg maforionu zdobi natomiast złota lamówka – kajma, symbolizująca chwałę Maryi.

To przedstawienie nawiązuje również do proroctwa ogłoszonego przez Izajasza do króla Achaza w r. 734 przed Chr. (Iz 7,14): „Dlatego sam Pan da wam znak: Oto panna poczne i porodzi syna, i nazwie go imieniem Immanuel.”⁵ i z tego powodu nazywane jest również „Znak”.

W cerkwi zazwyczaj miejsce ikony w ikonostasie znajdowało się w rzędzie wśród przedstawień proroków, gdyż poprzez Maryję spełniło się proroctwo Izajasza⁶.

6. Stan zachowania

Stan zachowania należy ocenić jako zły. Malowidło wykazuje tendencję do łuszczenia się i odpajania od podłoża. Wynika to z degradacji kleju. Odkleja się zarówno warstwa malarska, zaprawa, jak i płótno. Największe zniszczenie biegnie przez sam środek malowidła. Widać na nim ukośne pęknięcie, które nie powtarza układu desek podobrazia. W tym miejscu występują znaczne ubytki warstwy malarskiej, ponieważ odspojone od podłoża płótno pracuje w indywidualny sposób w stosunku do drewnianego, co wytwarza dodatkowe naprężenia.

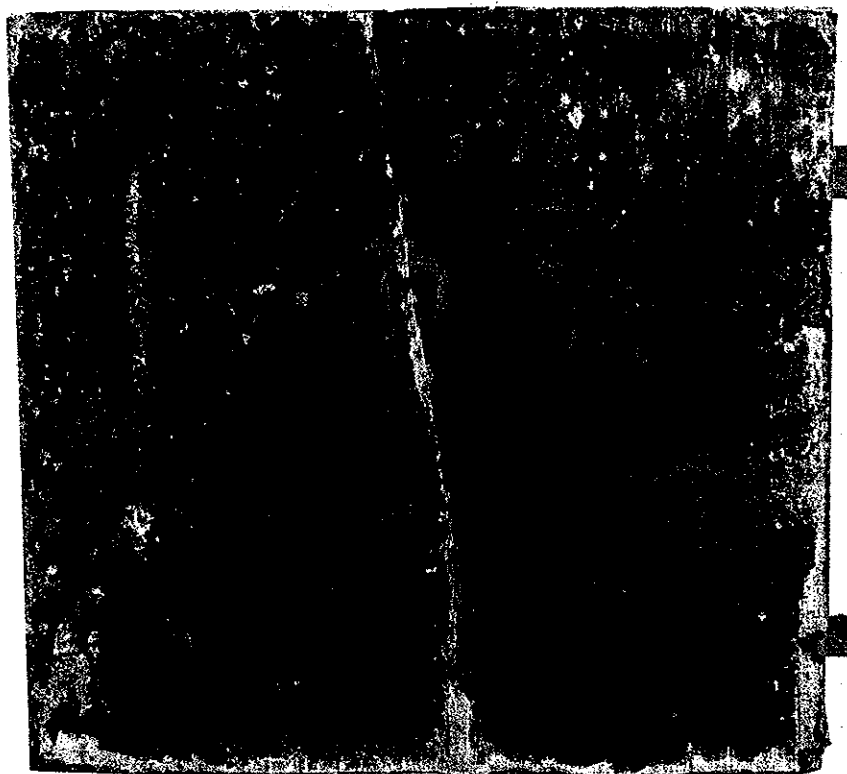
Duża ilość ubytków znajduje się również w dolnej części oraz na krawędziach malowidła. Warstwa malarska jest spękana w typowy dla pracy drewna sposób – w krzyżujące się spękania pionowe i poziome.

Całą powierzchnię malowidła pokrywają zabrudzenia powierzchniowe oraz widać na nim ślady działalności mikroorganizmów. Prawdopodobnie ich atak i przetrzymywanie ikony w niewłaściwych warunkach wysokiej wilgotności przyczyniły się do degradacji spoiwa w przeklejeniu i zaprawie. Kompozycja ikony miejscami jest nieczytelna z powodu zabrudzeń i ubytków, szczególnie w dolnej partii. Na licu widać ubytki różnej głębokości – przetarcia, pudrowanie warstwy malarskiej, jej wykruszanie, odspojone uniesione łuski.

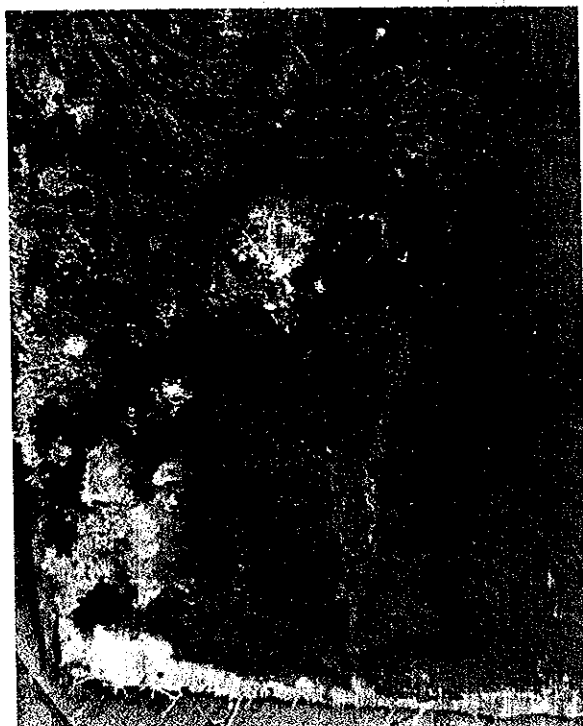
Krawędzie malowidła odklejają się od podłoża i wykruszają, co wpływa również bardzo niekorzystnie na odbiór estetyczny dzieła.

⁵ Biblia Warszawska, Biblia-Online.pl, <http://biblia-online.pl/Biblia/Warszawska/Ksiega-Izajasza/7/14>, dostęp dnia: 23.07.2023 r.

⁶ Szubartowska Alicja, *Platytera – Matka Boża Oranta*, Parafia Trójcy Przenajświętszej w Stalowej Woli, http://cloudserver051876.home.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=512:platytera-matka-boza-oranta&catid=29&Itemid=156, dostęp dnia: 23.07.2023 r.

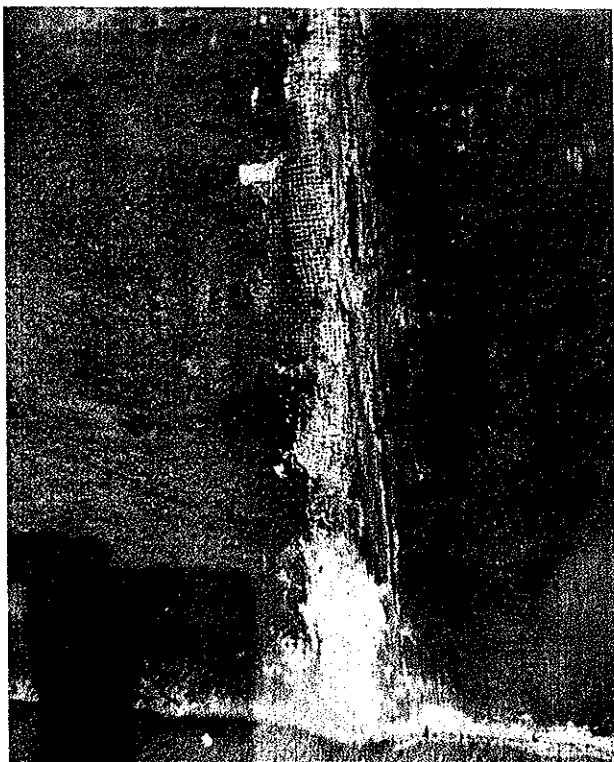

Fot. 1. Lico obrazu.

Fot. 2. Ubytki warstwy malarskiej odsłaniające płótno i zaprawę. W narożniku i przy dolnej krawędzi rozległe ubytki, wystrzepiony materiał z wystającymi nićmi.

Wokół ubytku widać żółtą warstwę malarską. Pozwala to przypuszczać, że powierzchnia malowidła może być pokryta również warstwą pociemniałego werniksu lub przemalowań, które zafałszowują kolorystykę obrazu.

Fot. 5. Pęknięcie, dół malowidła.

Widoczne odklejone od podobrazia płótno. Czerwoną strzałką zaznaczono ślady wcześniejszych prób naprawy uszkodzenia. Silne zabrudzenia powierzchniowe, łuszcząca się warstwa malarska.

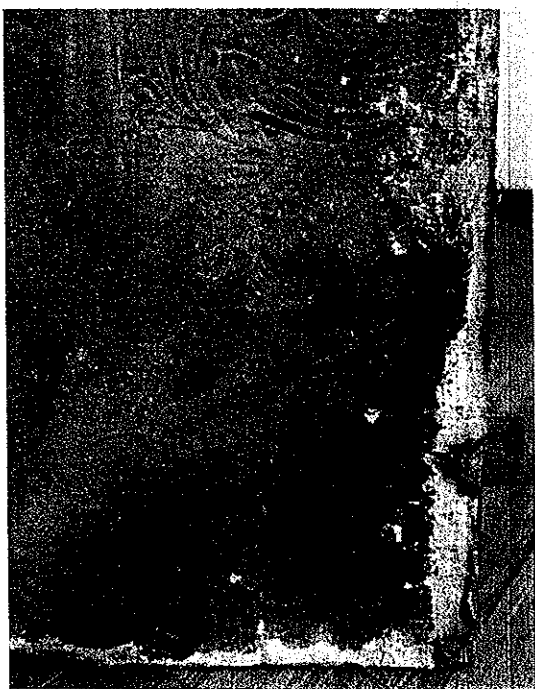
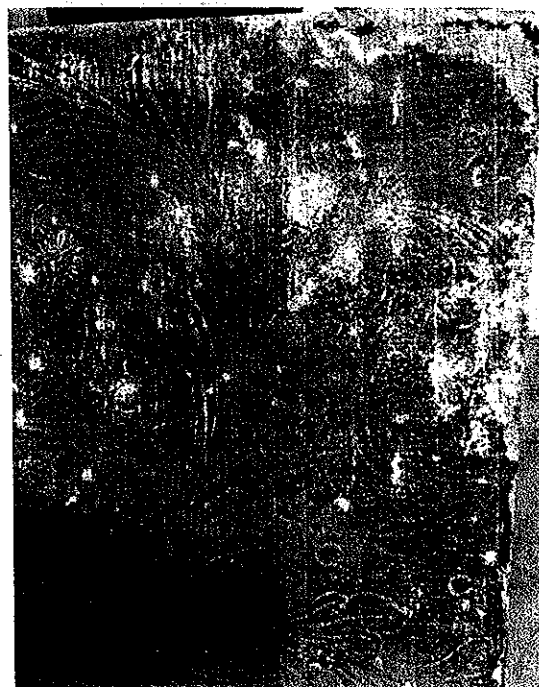
Fot. 6. Zbliżenie na postać Jezusa. Miejsce spękania w środkowej części obrazu, widoczne duże ubytki warstwy malarskiej oraz silne zabrudzenia powierzchniowe.

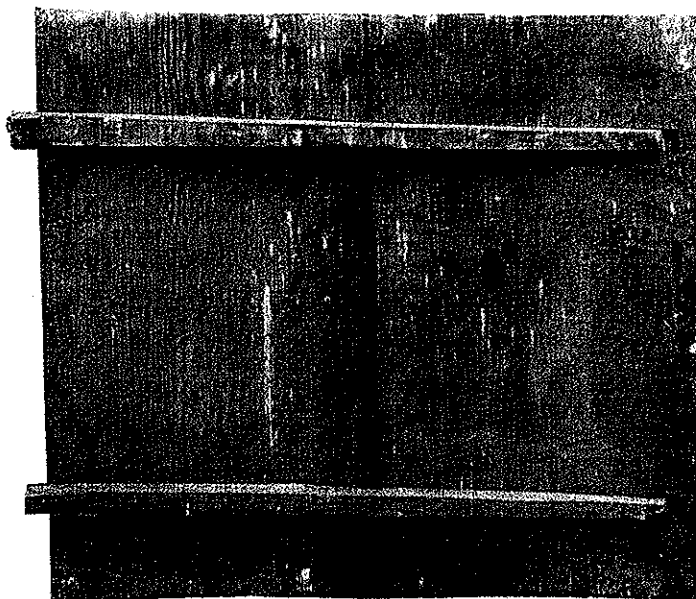

Fot. 3. Zbliżenie na detal. Widoczne spod pociemniałej kolorystyki tła żółte fragmenty warstwy malarskiej (1.), ubytki odsłaniające kremową zaprawę (2.), ubytki odsłaniające płótno (3.). Na zbliżeniu dobrze widać również spękania oraz silne zabrudzenia powierzchniowe.

Fot. 3. Silnie zabrudzone tło z wykruszonymi narożnikami.

Fot. 4. Wykruszone narożniki. Kompozycja w dolnej części malowidła jest niemal nieczytelna.

Fot. 5. Odwrocie.

Podobrazie malowidła jest w dobrym stanie. Widać na nim zabrudzenia powierzchniowe, zachłapania od farb, kurz. W środkowej części znajdują się nieznaczne ślady żerowania owadów, jednak podłoże nie wygląda na znacząco osłabione. Deski uległy nieznacznemu wypaczeniu – ugięły się niezależnie od siebie w delikatne łuki. Praca podłoża spowodowała samoistne wysunięcie się szpon na kilka centymetrów.

**Fot. 6. Otwory wylotowe po kołatkach.
Nieznacznie uszkodzona struktura drewna.**

7. Cel i założenia konserwacji

Malowidło jest cenną pamiątką dla parafii z okresu istnienia cerkwi. Należy bezwzględnie poddać je konserwacji w celu zahamowania zachodzącym w nim procesów destrukcji. Działania przy obiekcie powinny objąć przede wszystkim oczyszczenie, podklejenie łuszczącej się warstwy malarskiej i płótna, dezynfekcję, sklejenie i reperację podobrazia.

Ze względu na fakt, że ikona nie jest eksponatem muzealnym, a stanowi przedmiot kultu, sugeruje się uzupełnienie warstwy malarskiej. W miejscach, gdzie jest to możliwe, wykonana zostanie rekonstrukcja brakujących elementów kompozycji, natomiast pozostałe zostaną podlawowane kolorem lokalnym w celu scalenia uzupełnień. Wskazane jest również wykonanie obramienia dla ikony, analogicznego jak w ikonie św. Mikołaja, z cienkiej profilowanej listewki z delikatnym odtworzeniem złocień na pulmencie. Pozwoli to na estetyczne wykończenie krawędzi obrazu i ujednolicenie wyglądu trzech ikon.

8. Program prac

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej.
2. Obserwacja w świetle VIS, UV. Pobranie próbek do badań warstwy malarskiej.
3. Łagodne oczyszczenie z kurzu i zabrudzeń powierzchniowych lica oraz odwrocia – pędzle, gumki, suche ściereczki, wishab w miejscach mniej łuszczących się. Na odwrocie dopuszcza się zastosowanie piany mydlanej pod stałą kontrolą poziomu nawilżenia podobrazia.
4. Dezynfekcja powierzchni malowideł, np. Incidurem firmy Henkel w aerozolu lub innym o podobnym spektrum działania. Dezynsekcja preparatem Altax Hylotox Q lub innym równoważnym poprzez nałożenie na odwrocie i pozostawienie na okres ok. 2 tygodni pod szczelnym przykryciem.
5. Podklejenie łuszczącej się warstwy malarskiej. Pod łuski należy wpuścić alkohol etylowy w celu lepszego zwilżenia powierzchni, a następnie nanieść pod nie klej - Primal AC33 za pomocą igły i strzykawki lub pędzla. Łuskę należy docisnąć. Jeśli okaże się to konieczne, należy rozwarstwić podłoże płócienne od drewnianego i po oczyszczeniu z resztek przklejenia, przykleić ponownie. Sugeruje się zastosowanie spoiwa akrylowego, np. kleju akrylowego Lascaux Acrykleber 498 HV.
6. Doczyszczanie malowidła z zabrudzeń powierzchniowych. Prawdopodobnie na jego powierzchni znajduje się również pociemniały werniks, który również należy usunąć. Przed oczyszczaniem należy wykonać testy na niewielkim fragmencie.
7. W razie konieczności wykonanie konsolidacji warstwy malarskiej maksymalnie 3-5% roztworem wodnym Primalu AC33 lub 5% Paraloidem B82 w alkoholu etylowym rozpylanym na malowidło. Przed konsolidacją wykonać próbę, czy wskazane stężenie i sposób aplikacji nie powodują powstawania wyblyszczeń i czy malowidło nie reaguje zbyt gwałtownie na rozpuszczalniki polarne.
8. Sklejenie pęknięcia podobrazia.
9. Uzupełnienie ubytków w elementach drewnianych. Wykonanie profilowanego obramienia na wzór ikony św. Mikołaja (cienka listewka z półwałkiem). Należy wyrzeźbić ją z wyrezowanego drewna zabezpieczonego przed atakiem drewnojadów środkiem owadobójczym typu Altax Hylotox Q lub innym równoważnym. Listewkę należy przygotować pod złocenie na pulment.

10. Uzupełnienie ubytków zaprawy. Można rozważyć użycie zapraw sporządzonych własnoręcznie, np. kitu wiedeńskiego lub gotowej typu Modostuc.
11. Wykonanie scalenia warstwy malarskiej. Sugeruje się stosowanie suchych, fotostabilnych pigmentów odpornych na podwyższony odczyn alkaliczny, mieszanych z 3% roztworem Primalu AC33. Stężenie spoiwa należy dopasować do stopnia połysku oryginału. Dopuszczalne jest też użycie farb akrylowych wysokiej jakości, fotostabilnych, typu Talens Rembrandt, Van Gogh, Maimeri. W miejscach, gdzie jest to możliwe (np. elementy powtarzalne, niewielkie ubytki, kontynuacja lub zamknięcie formy) sugeruje się wykonanie rekonstrukcji, natomiast pozostałe miejsca należy scalić kolorem lokalnym. Przy rekonstruowaniu warstwy malarskiej kierować się zasadą minimalnych ingerencji.
12. Wykonanie złocenia na obramieniu. Sugeruje się punktowanie lub tratteggio złotymi pigmentami lub wykonanie złocenia płatkami i patynowanie w celu dopasowania do wyglądu ikony.

Katarzyna Matusz
KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
mgr Katarzyna Matusz
tel. 603 427 558
NIP 8851618431

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

„ZWIASTOWANIE” MAŁOWIDŁO TEMPEROWE NA DREWNIANEJ ELEWACJI KOŚCIOŁA W HRUDZIE

Hrud 1, 21-500 Hrud

146749. 243. 2. 2013

07 GRU. 2023

up. Lubelskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków

mgr inż. arch. Andrzej Białas
Kierownik Delegatury w Białej Podlaskiej

Opracowała:
mgr Katarzyna Matusz
Konservator Dziej Sztuki

Katarzyna Matusz
KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
mgr Katarzyna Matusz
tel. 603 427 558
NIP 8851618431

Radzyń Podlaski, lipiec-listopad 2023 r.

SPIS TREŚCI

1. PRZEDMIOT OPRACOWANIA	3
2. PODSTAWA OPRACOWANIA	3
3. CEL I ZAKRES OPRACOWANIA	3
4. HISTORIA OBIEKTU	3
5. OPIS OBIEKTU	4
6. STAN ZACHOWANIA	5
7. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWACJI	8
8. PROGRAM PRAC	11
PROJEKT NOWEJ FORMY EKSPOZYCJI DZIEŁA	12

1. Przedmiot opracowania

Przedmiotem opracowania jest malowidło temperowe znajdujące się na elewacji drewnianego kościoła w Hrudzie. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego decyzją z dnia **20.08.1997** r. pod numerem **A/1326** (poprzedni numer rejestru **A-281**, decyzja nr: PSOZ-993/1/97). Adres obiektu to: Hrud 1, 21-500 Hrud.

2. Podstawa opracowania

Opracowanie powstało na zlecenie Ks. mgr Jarosław Grzelak, proboszcza parafii pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Hrudzie. Podstawą opracowania są:

- wizje lokalne
- dokumentacja fotograficzna
- dostępna literatura
- uzgodnienia z WUOZ Delegaturą w Białej Podlaskiej

3. Cel i zakres opracowania

Celem opracowania jest ocena stanu zachowania malowidła oraz zaproponowanie postępowania konserwatorskiego określającego sposób naprawy powstałych zniszczeń i przywrócenia zabytkowi wartości estetycznych. Zakres programu prac obejmuje: historię i opis obiektu, stan zachowania wraz z fotografiami, założenia konserwatorskie, proponowany program prac konserwatorskich oraz projekt zabezpieczania dzieła i jego nowej ekspozycji.

4. Historia obiektu

W 1666 roku cerkiew oraz parafię unicką ufundował książę Michał Kazimierz Radziwiłł. Świątynia w tamtym czasie nosiła wezwanie Ofiarowania Najświętszej Panny Marii. Prawie 200 lat później rozpoczęły się prześladowania unitów i nawracanie na prawosławie, o czym opowiadają dostępne źródła: „Z ziemi chełmskiej” Władysława Reymonta oraz „Martyrologium, czyli męczeństwo Unii Świętej na Podlasiu” ks. Józefa Pruszkowskiego.

W 1875 r., w skutek likwidacji unickiej diecezji chełmskiej, parafia została włączona do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Wkrótce po tym odwiedził ją siedlecki gubernator, Stefan Stefanowicz Gromeka i próbował przekonać mieszkańców do przyjęcia prawosławia, oni jednak stawiali temu opór. W ramach upokarzającej kary ówczesny proboszcz, ks. Józef Terlikiewicz został siłą rozebrany z szat liturgicznych przed ołtarzem, a następnie zesłany do więzienia w Siedlcach¹. Władze gnębiły mieszkańców poprzez zakwaterowanie w ich domach wojska kozackiego, ściąganie kontrybucji oraz zmuszanie do wykonywania bezsensownych prac, bicie, zsyłanie na Syberię. W lokalnej pamięci zapisało się szczególnie bohaterskie zachowanie matek, które chcąc ochronić dzieci przed ochrzczeniem w obrządku prawosławnym, przez sześć tygodni ukrywały się w lesie.

¹ Echo Katolickie, „Z dziejów parafii”, 21/2020, 20.05.2020 r., <https://echokatolickie.pl/z-dziejow-parafii/>, data dostępu: 19.07.2023 r.

Świątynia wkrótce po tych wydarzeniach została rozebrana, a na jej miejscu w tym samym roku postawiono obecną². Pozostawała aż do 1919 r. prawosławna, wtedy to bowiem w ramach rewindykacji przekazano ją Kościołowi rzymskokatolickiemu. Wycofujące się wojska rosyjskie spaliły jednak wieś, a świątynia była jedynym budynkiem, który się ostał, za to bardzo zniszczony i bez dachu. Konieczne było przeprowadzenie remontu oraz dostosowanie do obrządku łacińskiego.

Świątynię po remoncie erygowano 25 lipca 1925 r. nadając jej wezwanie Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Pierwszym proboszczem utworzonej parafii, do której należały liczący 300 mieszkańców Hrud i 200 Osówka, był ks. Franciszek Grochowski. Ziemię, należące wcześniej do prawosławnego popa, przeszły na własność parafii. Staraniem mieszkańców wybudowano obok plebanii, a w 1928 r. prowadzono kolejne remonty. Cztery lata później, ze względu na dużą liczbę mieszkańców, którzy nie mieścili się w kościele, podjęto decyzję o jego powiększeniu. Przedłużono wtedy ściany obwodowe, dobudowano zakrystię. Kolejne remonty kościoła prowadzono w latach: 1970 – położono boazerię, 1977 – przebudowano wieżę i sygnaturkę, 1980 – renowacja wnętrza, szalunek ścian i sufitu, złocenie ołtarzy, wymiana ławek, 2017 – wymiana dachu i kolejna przebudowa sygnaturki. Oprócz plebanii, obok kościoła dobudowano dzwonnice w 1956 r.

Malowidło powstało już po 1919 r., ponieważ przedstawia scenę Zwiastowania, a więc odnosi się do nowego wezwania kościoła. Być może wykonano je w 1925-1928 na cześć erygowania świątyni.

5. Opis obiektu

Budynek świątyni wzniesiony jest na rzucie mocno wydłużonego prostokąta, nieorientowany, z przylegającym od północy niższym prezbiterium ujętym skarbczykiem i zakrystią po bokach. Wejście główne znajduje się od strony południowej i prowadzi przez kruchtę przykrytą jednokondygnacyjną wieżą zwieńczoną ostrosłupową sygnaturką.

Świątynię z wykonano z drewna, w konstrukcji wieńcowej (z bali sosnowych), na kamiennej podmurówce. Ściany zewnętrzne z drewnianej okładziny. Więźbę dachową wykonano krokwiowo-stolcową, a belkowe stropy przykryto deskowym pułapem. Prezbiterium przykryto stropem w kształcie sklepienia kolebkowego, ale zakończone ostrym łukiem.

Wnętrze kościoła jest jednonawowe, oddzielone od prezbiterium ostrołukiem tęczowym. Ostre łuki zastosowano również w otworach drzwiowych do zakrystii i skarbczyka. Po przeciwległej stronie znajduje się podwieszony na konsolkach chór muzyczny z ażurową drewnianą balustradą. Wszystkie ściany i strop przykryte są boazerią z lat 70-tych.

Ołtarz główny wzniesiono w 1937 r. i do jego budowy wykorzystano elementy ikonostasu.

Malowidło z przedstawieniem sceny Zwiastowania odkryto na ścianie północnej prezbiterium podczas wykonywania termomodernizacji kościoła w 2022 r. W ramach projektu zdjęto deskowanie z elewacji i odsłonięto pierwotną ścianę budynku.

Polichromia ma kształt pięciokąta nierównobocznego o wymiarach: dolna krawędź 250 cm, boczne krawędzie 285 cm, górne krawędzie 145,77 cm, wysokość przez środek - 360 cm. Wykonana jest prawdopodobnie w technice temperowej, być może tempery kazeinowej, bezpośrednio na podłożu drewnianym, będącym pierwotną elewacją kościoła, która została zasłonięta warstwą

² Lubelskie Klimaty, <https://www.lubelskieklimaty.pl/atracje-turystyczne/kościoły-klasztory-kaplice/767-hrud-kosciol-zwiastowania-nmp.html>, data dostępu: 19.07.2023 r.

ocieplenia i dodatkowej okładziny w postaci drewnianej boazerii, przez co malowidło cofnięte jest 11 cm w głąb w stosunku do lica współczesnej elewacji.

Przedstawia scenę Zwiastowania. Na pierwszym planie ukazano w profilu postać klęczącej Maryi z pochyloną głową i rozłożonymi rękami, w czerwonej szacie i białym nakryciu głowy. Przed nią znajduje się stół przykryty białym obrusem, a na nim ledwie widoczny zarys księgi. Naprzeciwko Matki Bożej stoi Archanioł Gabriel, przedstawiony w ujęciu trzy czwarte, w białej szacie, z brązowymi skrzydłami. Nad nimi widać gołębicę z rozpostartymi skrzydłami. Za postaciami na białym tle ukazano przestrzeń z elementami architektury.

6. Stan zachowania

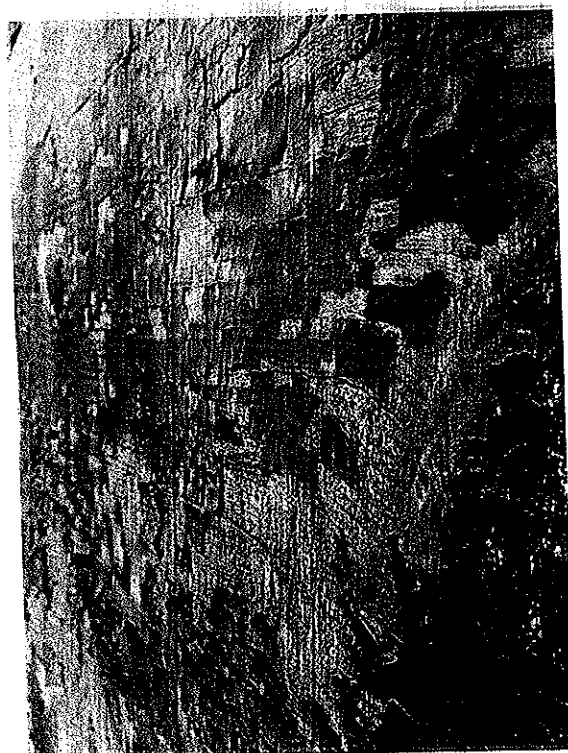
Stan zachowania należy ocenić jako zły. Największe zniszczenie stanowi silne spękanie o miseczkowato uniesionych brzegach, które tworzy twarde, odpadające od podłoża łuski. Z powodu braku adhezji powstały i nadal powstają liczne ubytki, które sprawiają, że część przedstawienia jest nieczytelna. Prawdopodobnie część warstwy malarskiej uległa również spudrowaniu i osypała się lub została wymyta przez wodę opadową, co sprawia, że niektóre elementy widać jedynie w formie zarysu lub konturu, jak np. dłonie anioła, natomiast pozostałe zachowały staranne i czytelne opracowanie (np. twarzy)

Fot. 1. Lico. Postać Archaniola.

Fot. 2. Postać klęczącej Maryi.

Fot. 3. Liczne spękania (szata Maryi) o uniesionych brzegach. Widoczne twarde, odspajające się od podłoża łuski, które pozostawiają rozległe ubytki i uniemożliwiają odczytanie kompozycji.

Drewniane podłoże nie nosi wyraźnych śladów działalności owadów czy mikroorganizmów. Widoczne są na nim typowe zniszczenia dla drewna wystawionego na oddziaływanie temperatury i wilgoci: spękania, lekkie wypaczenie kształtu, szorstka powierzchnia. Niestety nie jest możliwe obejrzenie odwrocia podłoża.

Drewno przed wykonaniem malowidła prawdopodobnie przeklejono klejem glutynowym. Resztki spoiwa widać w miejscach ubytków oraz w zagłębieniach słoï. Klej uległ degradacji z powodu oddziaływania czynników zewnętrznych: wilgoci, wiatru, ataku mikrobiologicznego. Jest to jedną z przyczyn tak mocnego łuszczenia malowidła.

Powierzchnia warstwy malarskiej jest silnie pokryta zanieczyszczeniami z powietrza: kurzem, substancjami smolistymi z kominów oraz osadami z wody opadowej.

Fot. 4. Strzałką zaznaczono pozostałości zdegradowanego kleju. Jaśniejsze miejsca to świeże ubytki, powstałe już po odsłonięciu malowidła.

Fot. 5. Tło. Liczne spękania, ubytki, silne zabrudzenia powierzchniowe.

7. Cel i założenia konserwacji

Malowidło stanowi ważne świadectwo historii kościoła i zlokalizowane jest w reprezentacyjnym i widocznym miejscu na elewacji. Wykonane jest w technice temperowej na podłożu drewnianym w ekspozycji zewnętrznej. Ze względu na technikę wykonania oraz umiejscowienie, narażone jest na szereg czynników niszczących. Do czynników tych należą:

1. woda opadowa (w tym również kwaśne deszcze, szczególnie nasilone w okresie zimowym) – działanie chemiczne jako silny rozpuszczalnik wyptukujący prześciebanie, spoiwo i pigmenty; a także działanie fizyczne poprzez obmywanie powierzchni, uderzanie kroplami wody oraz zanieczyszczeniami niesionymi z deszczem. Penetracja podłoża drewnianego przez wilgoć stanowi również zagrożenie rozwoju grzybów i porostów;
2. wiatr – mechaniczne odrywanie fragmentów malowidła, uszkodzanie poprzez uderzanie niesionymi zanieczyszczeniami;
3. śnieg – analogicznie jak w przypadku wody, jednak może również zalegać w szczelinach i przylegać do powierzchni zwiększając czas oddziaływania rozpuszczalnika na malowidło;
4. zanieczyszczenia powietrza – pyły, pyłki i fragmenty roślin, sadze, tlenki siarki, węgla, azotu;
5. zmiany wilgotności i temperatury – powodują wzmożoną pracę podłoża drewnianego, a przez to mechaniczne uszkodzanie struktury, powstawanie spękań i wykruszanie;
6. promieniowanie UV i podczerwone, powodujące nagrzewanie i fotooksydację;
7. grzyby – szczególnie: stroczyk ławowy, gnilica mózgowata, jamkówka pocięta, grzyb kopalniany, twardziak łuskowaty, niszczyca płotowa, korownica olbrzymia, powłoczniczek gładki, niszczyca belkowa, czupryńka kulista. Drewno o wilgotności bezwzględnej powyżej 20% jest już dobrym siedliskiem do rozwoju grzybów;

8. owady - spuszczel pospolity, kołatek domowy, wyschlik grzebykorożny, tykotek pstry, kołatek uparty, krokwiowiec piłko różny. W przypadku owadów zawilgocenie drewna powyżej 5,5-12 % wilgotności bezwzględnej naraża na ich atak.

Polichromię wykonano na zewnętrznej ścianie starego drewnianego kościoła z końca XIX w. W latach 70-tych XX w. na elewację nałożono drewnianą boazerię, którą zasłonięto malowidłem. Uchroniło to je przed zniszczeniem. W trakcie remontu elewacji w 2022 r. obraz został ponownie odsłonięty, jednak zamontowana okładzina wymusza wykonanie nowej aranżacji w ekspozycji całej ściany wraz z dekoracją. Boazeria wraz z ociepleniem tworzy warstwę o grubości około 11 cm, przez co malowidło znajduje się wewnątrz utworzonej przez nią niszy. Nowa ekspozycja musi uwzględniać zastane warunki architektoniczno-budowlane, a także spełniać określone postulaty konserwatorskie oraz estetyczne.

Malowidło należy bezwzględnie poddać konserwacji zachowawczej, która obejmie przede wszystkim oczyszczenie i podklejenie łuszczącej się warstwy malarskiej, dezynfekcję i ustabilizowanie podłoża poprzez ewentualne wzmocnienie iniekcyjne. Część nieestetycznych spękań należy skleić lub uzupełnić kitami. Ze względu na stan zachowania sugeruje się niewykonywanie pełnej rekonstrukcji, a jedynie scalenie ubytków zaburzających estetykę lub czytelność kompozycji dzieła. Powierzchnię należy również pokryć warstwą werniksu-impregnatu zabezpieczającego przed wpływem warunków atmosferycznych.

Niestety fakt, że polichromia znajduje się w ekspozycji zewnętrznej, znacząco utrudnia wykonanie zabezpieczenia, które gwarantowałoby całkowitą ochronę substancji zabytkowej. W przypadku drewnianych obiektów niepolichromowanych, a w dodatku będących np. elementami konstrukcyjnymi, możliwe jest mechaniczne oczyszczenie powierzchni i głębokie nasączenie (czasami również pod ciśnieniem) różnorodnymi preparatami dostępnymi na rynku, spełniającymi standardy konserwatorskie, a także pokrycie drewna nowymi powłokami malarskimi zawierającymi spoiwa o charakterze hydrofobowym i odpornym na fotostarzenie. Producenci dają jedynie kilkuletnią gwarancję na trwałość produktów, a po upływie określonego czasu proces należy powtórzyć. W przypadku malowidła niestety nie można podjąć takich działań i należy ograniczyć się do cienkiej powłokowej warstwy zabezpieczającej, która nie spowoduje wybłyszczenia powierzchni. Jej trwałość jest jednak również ograniczona w czasie, toteż proces jej odnawiania należy powtarzać z większą częstotliwością niż miałyby to miejsce w przypadku obiektów drewnianych wewnątrz budynków. Współczesna literatura, prowadzone i opisywane w artykułach badania naukowe oraz praktyka konserwatorska wskazują na wysoką odporność żywic akrylowych na działanie czynników atmosferycznych, światła, wody, wodnych roztworów kwasów, zasad, soli oraz mikroorganizmów, a także ich odwracalność nawet po procesach starzenia. W szczególności dotyczy to żywic takich jak: metakrylan butylu, kopolimery akrylanu metylu i metakrylanu etylu.

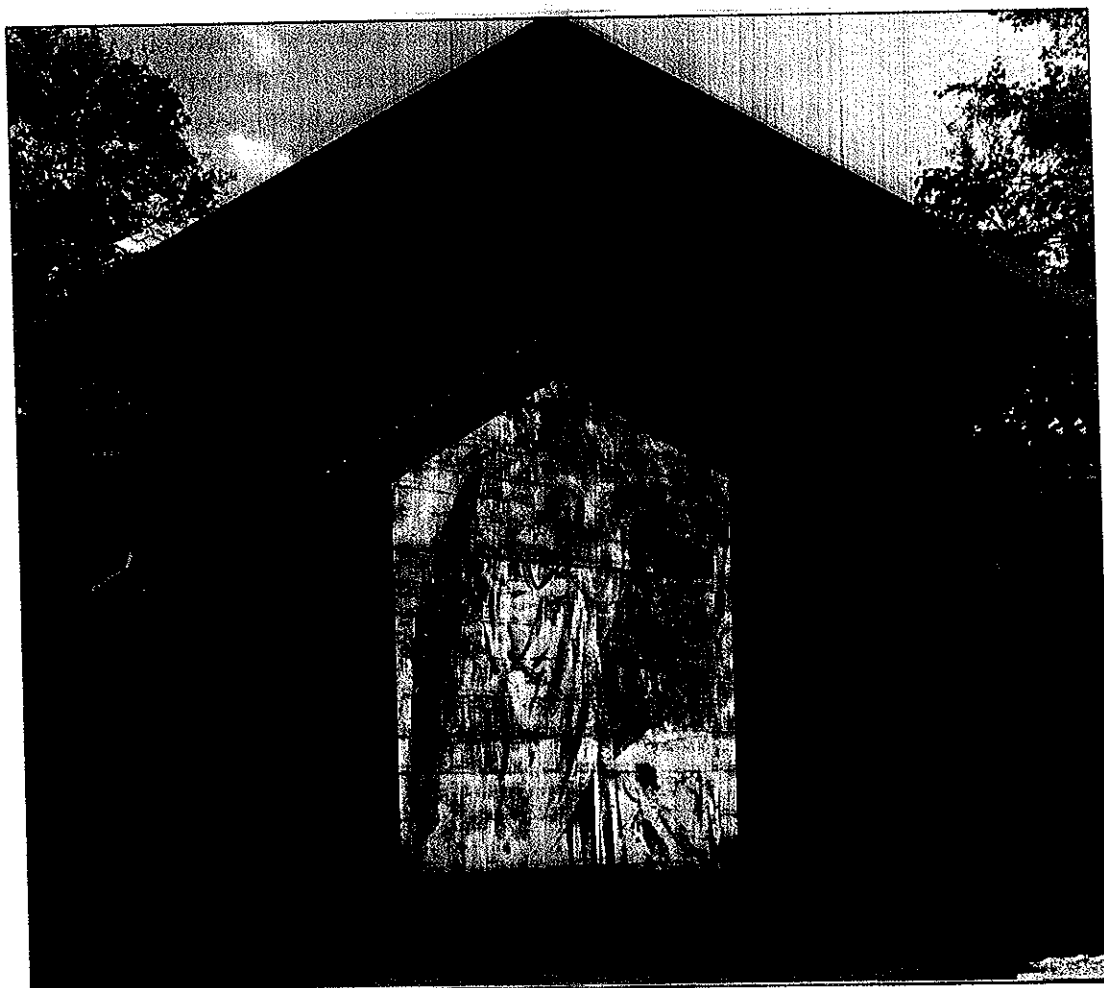
Na prędkość ponownej degradacji użytych zabezpieczeń będzie wpływać intensywność oddziaływania czynników atmosferycznych, dlatego niezbędne jest ich zminimalizowanie. Oprócz zastosowania zabezpieczenia powłokowego konieczne jest wykonanie odpowiedniego zadaszania i ramy wokół malowidła, która wkomponuje je w przestrzeń nowej elewacji oraz przynajmniej częściowo ochroni przed opadami.

Przedstawienie „Zwiastowania” ma formę pięciokąta nieforemnego. Dwie górne krawędzie układają się w kształt równoramiennego trójkąta o ramionach długości 145,77 cm, a pozostałe trzy w pionowy prostokąt o wymiarach 250 cm (dolna krawędź) x 285 cm (boczne krawędzie). Zgodnie z sugestią WUOZ Delegatury w Białej Podlaskiej proponuje się zlikwidowanie istniejącego na elewacji

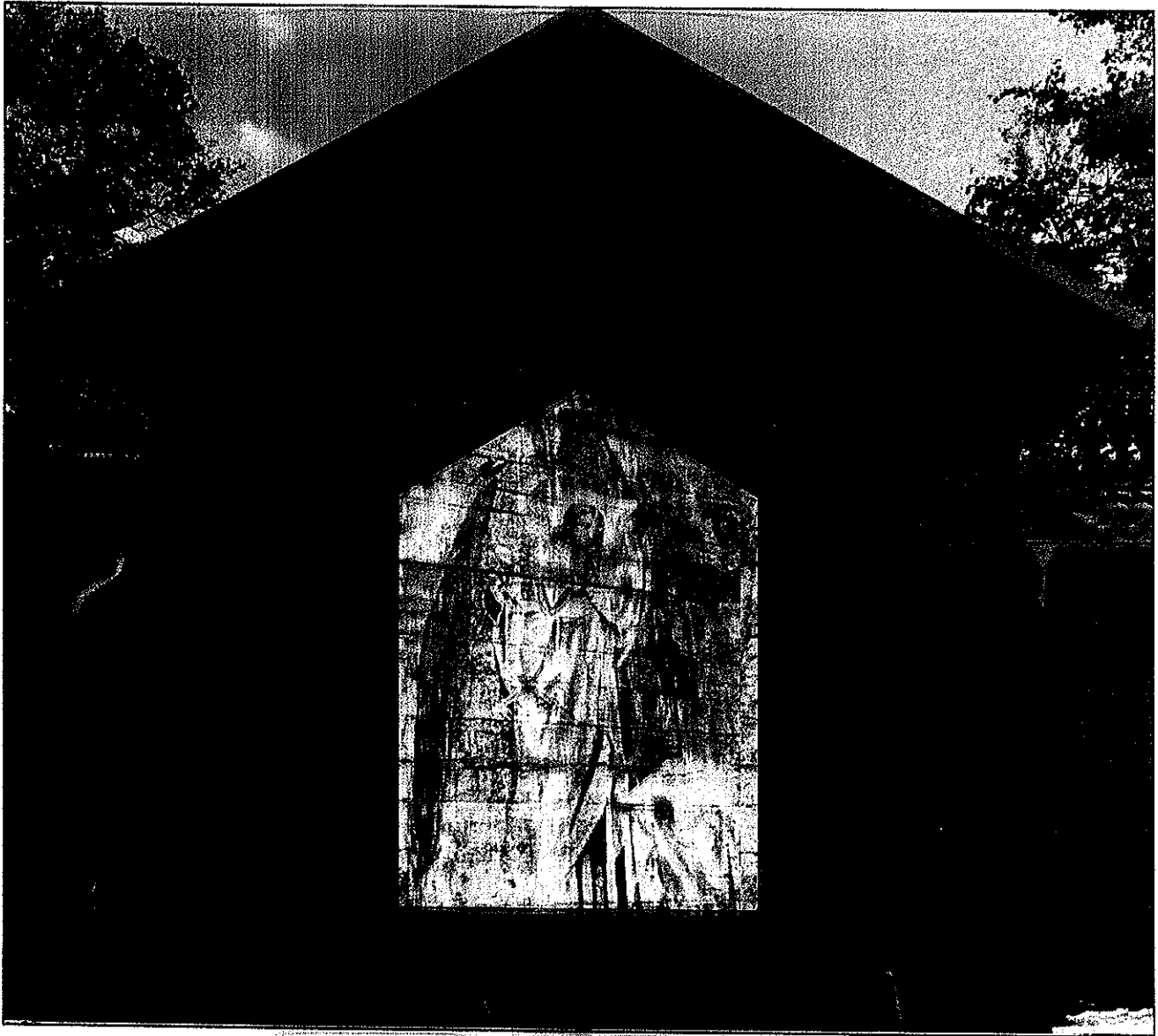
Projekt nowej formy ekspozycji dzieła

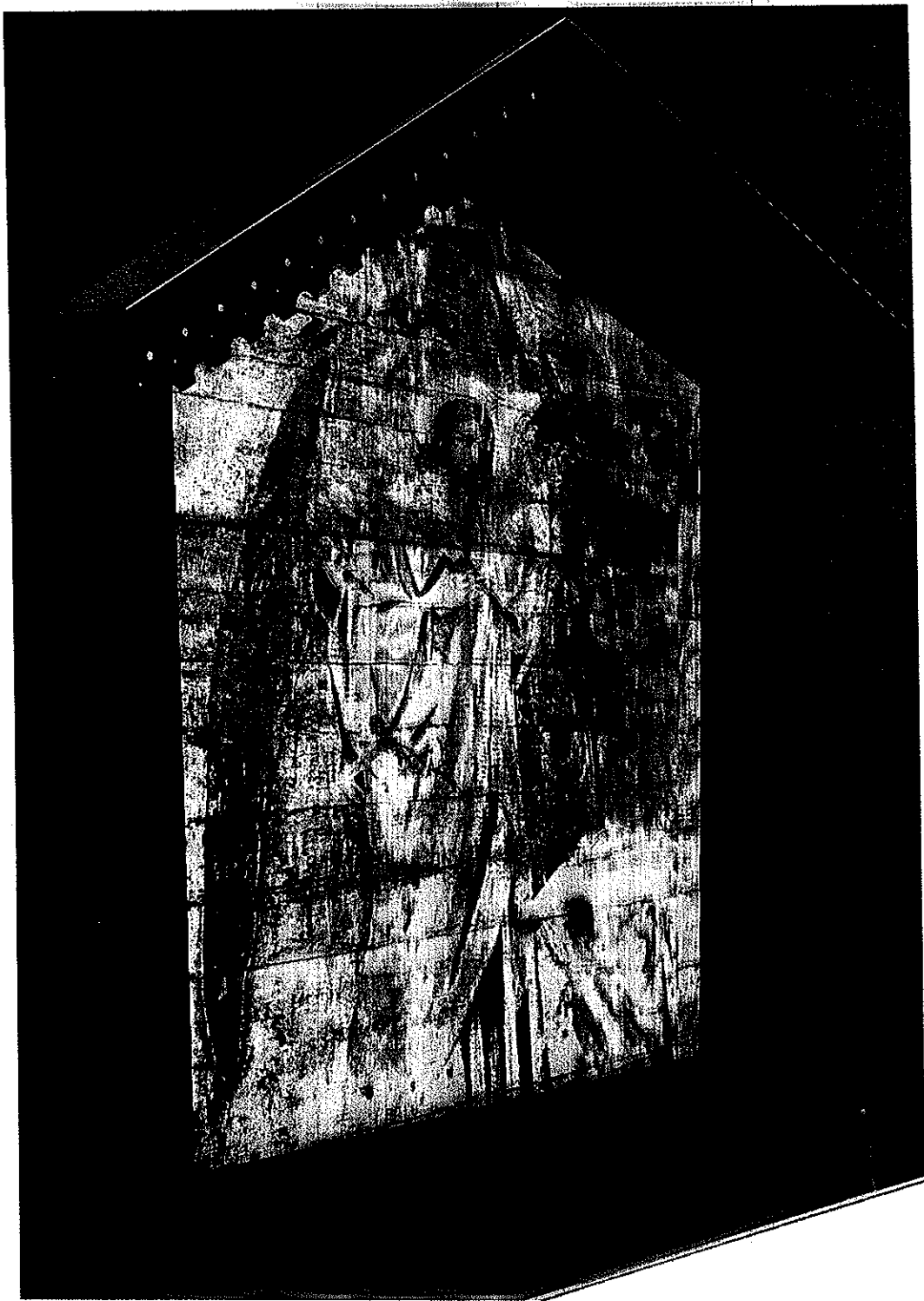
1. Obecny wygląd elewacji.

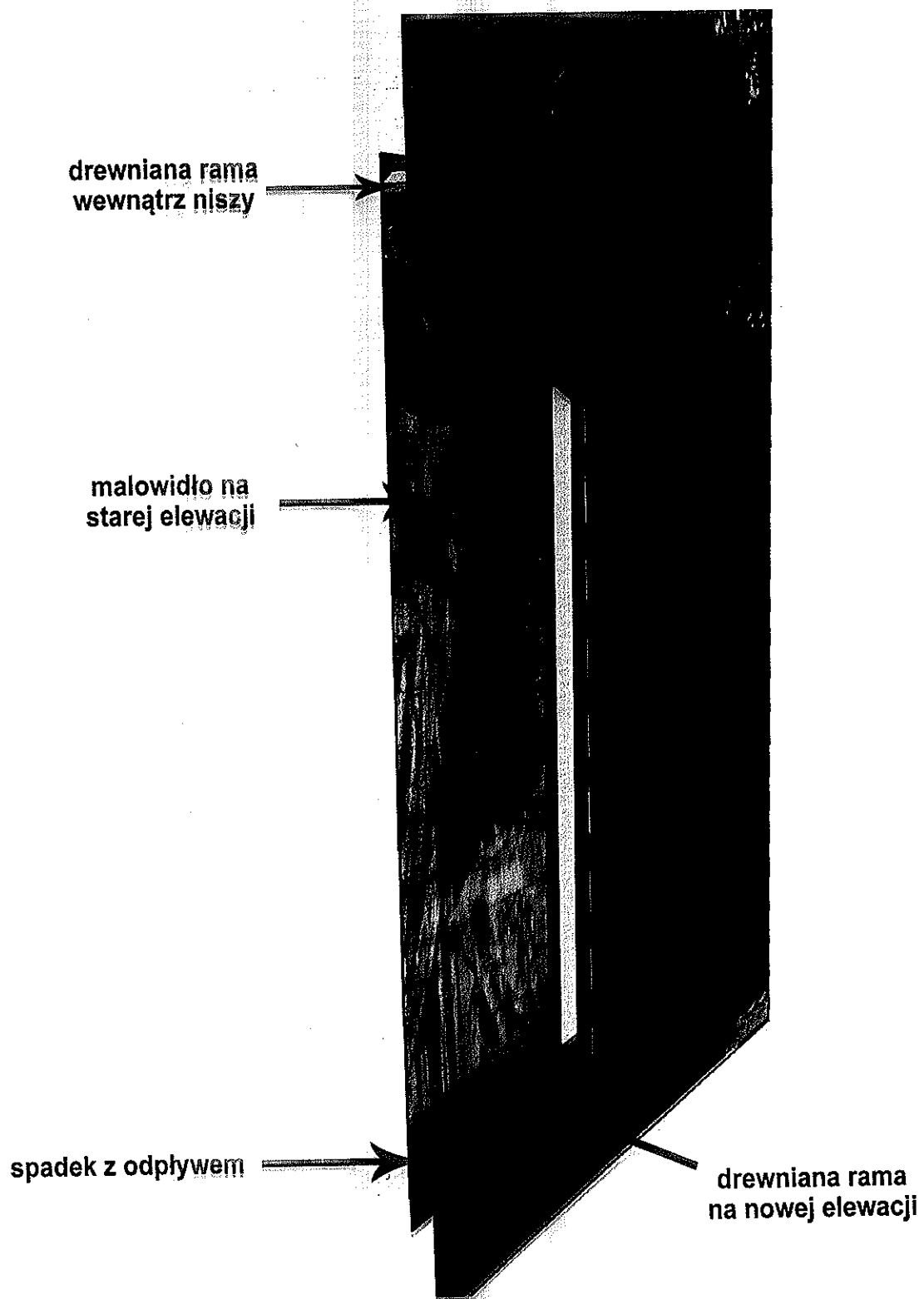
2. Propozycja nowego wyglądu elewacji: usunięcie drewnianego gzymsu, scalenie boazerii, montaż dwuspadowego daszka nad malowidłem i drewnianej ramy wokół malowidła.

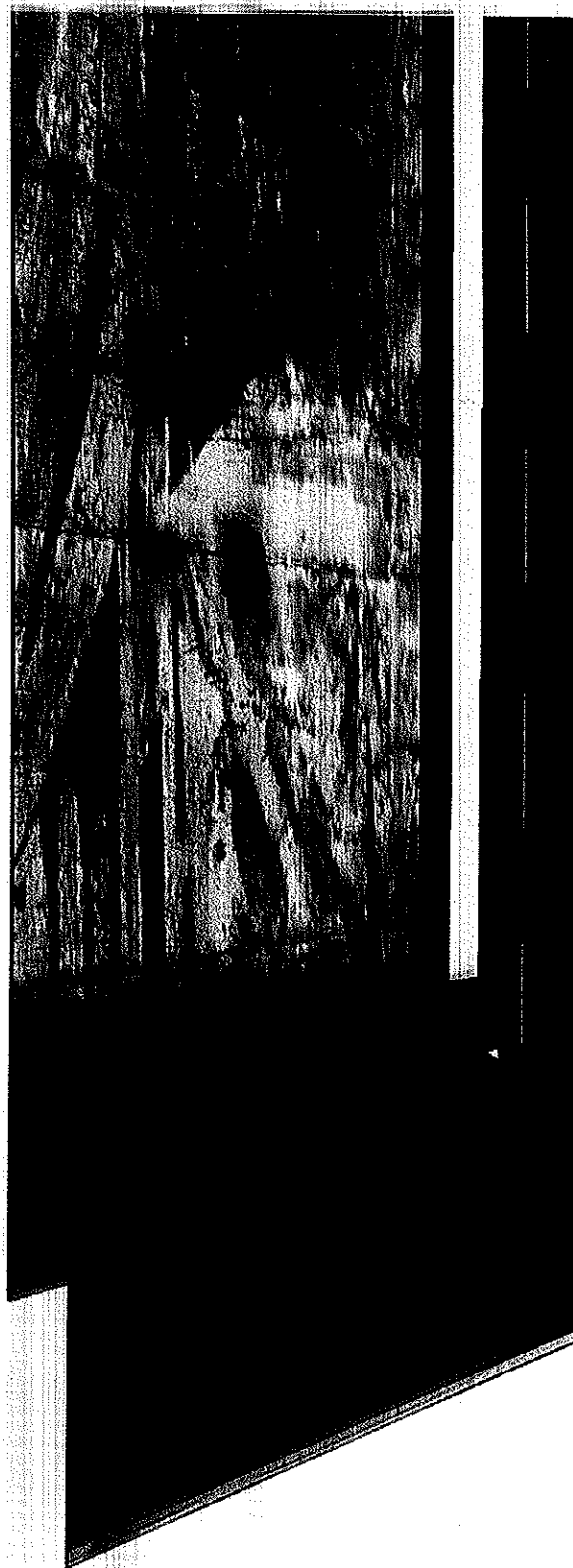

3. Daszek powinien wystawać ok. 60 cm przed lico ściany i być kryty tym samym pokryciem dachowym co dach nad pozostałą częścią kościoła. Od frontu daszek powinien być wykończony drewnianą wiatrownicą powtarzającą dekorację z dachu nad nawą. Płatwie powinny mieć dekoracyjną formę analogicznie jak te na dachu nad prezbiterium i sięgać min. do 2/3 szerokości daszka. Podbitka powinna być wykonana z desek i pomalowana kolorem analogicznym jak elewacja kościoła lub odrobinę ciemniejszym.

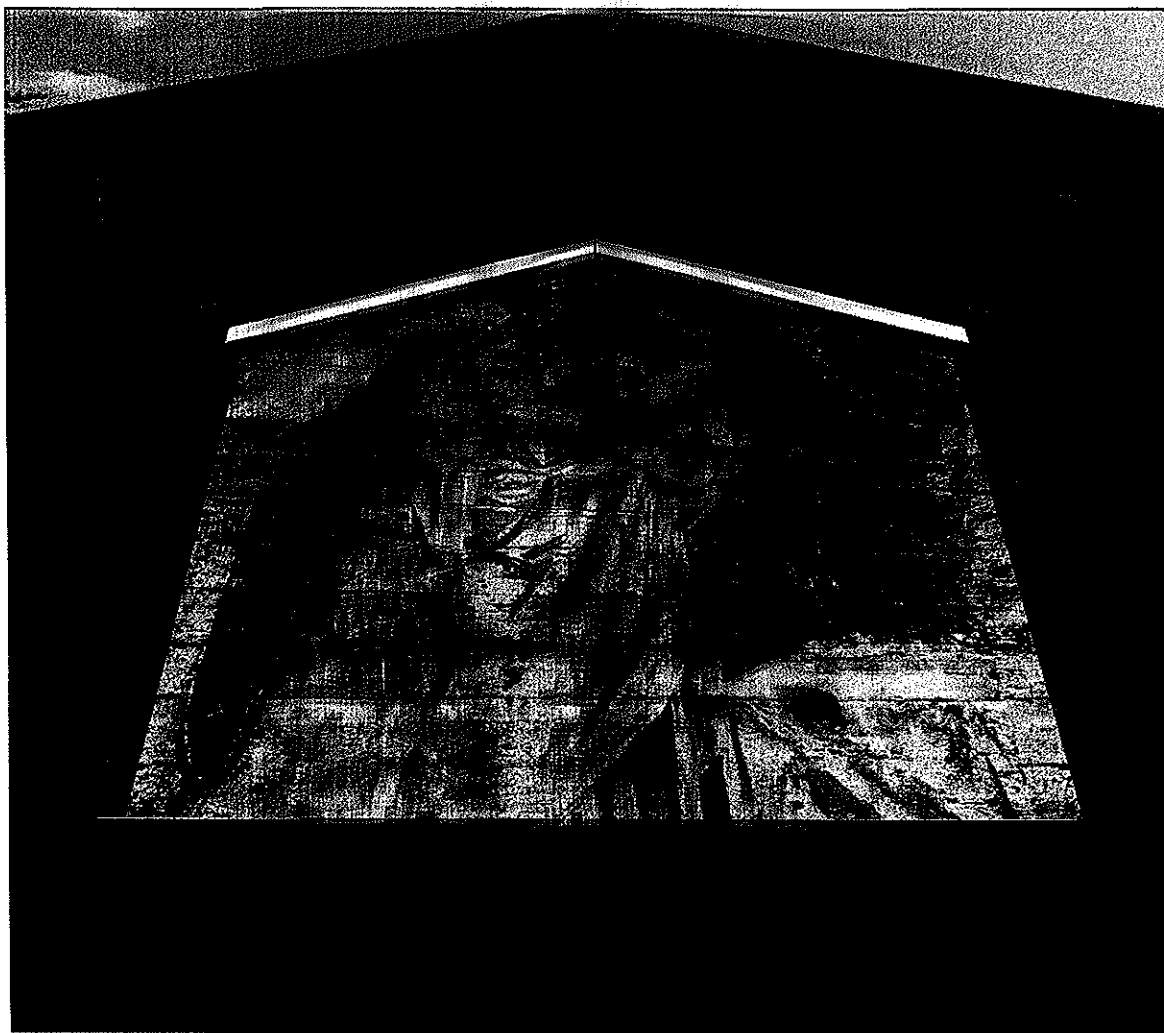

4. Widok z boku.

5: Przekrój z boku – zbliżenie.

6. Wzrok od dołu.

rama wewnątrz niszy

spadek z odpływem

7. Widok od wewnątrz: wokół malowidła zamontowana drewniana rama zamykająca niszę. Powinna być malowana ciemnobrązowym kolorem (na rysunku zaznaczona na biało dla czytelności). Poniżej malowidła należy zamontować rodzaj ukośnego parapetu umożliwiającego swobodne spływanie wody opadowej.

8. Widok od wewnątrz = rzut z boku.

NIERUCHOMOŚĆ GRUNTOWA

Dział I-0	Dział I-5p	Dział II	Dział III	Dział IV
-----------	------------	----------	-----------	----------

DZIAŁ II - WŁASNOŚĆ

Właściciele

Lp. 1.	Lista wskazań udziałów w prawie (numer udziału w prawie/wielkość udziału/rodzaj współności)	Lp. 1.	PARAFIA RZYMSKO-KATOLICKA P.W. ZWIASTOWANIA NMP, HRUB, 04011480100000	Nr podstawy wpisu
6, 7, 8, 16, 17, 18, 19		1	1/1	---

DOKUMENTY BĘDĄCE PODSTAWĄ WPISU / DANE O WNIOSKU

Nr podstawy wpisu	
6	ORZECZENIE , RL.V/Z/17.B-38/59, 1960-02-19, PREZYDIUM WOJEWÓDZKIEJ RADY NARODOWEJ - WYDZIAŁ ROLNICTWA I LEŚNICTWA W LUBLINIE; 17 (wskazanie podstawy, sygnatura, data wydania, wystawca; położenie dokumentu - numer karty akt) DZ. KW./LUB/00001425/06/001, 2006-02-28 13:40:00, 2006-03-07-11.39.14.125773, NIE, 21-22 (rodzaj i numer dziennika, chwila wpływu, chwila wpisu, czy z urzędu, położenie wniosku - numer karty akt)
7	ZASWIADCZENIE , RL.VI-II-8/62, 1962-04-18, PREZYDIUM POWIATOWEJ RADY NARODOWEJ - WYDZIAŁ ROLNICTWA I LEŚNICTWA W BIAŁEJ PODLASKIEJ; 18 (wskazanie podstawy, sygnatura, data wydania, wystawca; położenie dokumentu - numer karty akt) DZ. KW./LUB/00001425/06/001, 2006-02-28 13:40:00, 2006-03-07-11.39.14.125773, NIE, 21-22 (rodzaj i numer dziennika, chwila wpływu, chwila wpisu, czy z urzędu, położenie wniosku - numer karty akt)
8	UGODA , W.KM-III-1877/91, 2005-11-29, TRZĘCI ZESPÓŁ ORZĘKAJĄCY KOMISJI MAJĄTKOWEJ W WARSZAWIE; 25-27 (wskazanie podstawy, sygnatura, data wydania, wystawca; położenie dokumentu - numer karty akt) DZ. KW./LUB/00001425/06/001, 2006-02-28 13:40:00, 2006-03-07-11.39.14.125773, NIE, 21-22 (rodzaj i numer dziennika, chwila wpływu, chwila wpisu, czy z urzędu, położenie wniosku - numer karty akt)
16	ORZECZENIE , RL.V/Z/17.B-38/59, 1960-02-19, PREZYDIUM WOJEWÓDZKIEJ RADY NARODOWEJ - WYDZIAŁ ROLNICTWA I LEŚNICTWA W LUBLINIE; 17 (wskazanie podstawy, sygnatura, data wydania, wystawca; położenie dokumentu - numer karty akt) DZ. KW./LUB/00001379/10/001, 2010-02-22 09:55:00, 2010-02-23-13.18.28.354606, NIE, 66-68 (rodzaj i numer dziennika, chwila wpływu, chwila wpisu, czy z urzędu, położenie wniosku - numer karty akt)
17	ZASWIADCZENIE , RL.VI-II-8/62, 1962-04-18, PREZYDIUM POWIATOWEJ RADY NARODOWEJ - WYDZIAŁ ROLNICTWA I LEŚNICTWA W BIAŁEJ PODLASKIEJ; 18 (wskazanie podstawy, sygnatura, data wydania, wystawca; położenie dokumentu - numer karty akt) DZ. KW./LUB/00001379/10/001, 2010-02-22 09:55:00, 2010-02-23-13.18.28.354606, NIE, 66-68 (rodzaj i numer dziennika, chwila wpływu, chwila wpisu, czy z urzędu, położenie wniosku - numer karty akt)
18	UGODA , W.KM-III-1877/91, 2005-11-29, TRZĘCI ZESPÓŁ ORZĘKAJĄCY KOMISJI MAJĄTKOWEJ W WARSZAWIE; 25-27 (wskazanie podstawy, sygnatura, data wydania, wystawca; położenie dokumentu - numer karty akt) DZ. KW./LUB/00001379/10/001, 2010-02-22 09:55:00, 2010-02-23-13.18.28.354606, NIE, 66-68 (rodzaj i numer dziennika, chwila wpływu, chwila wpisu, czy z urzędu, położenie wniosku - numer karty akt)
19	DECYZJA ZATWIERDZENIA PROJEKTU SCALENIA GRUNTÓW , GU-PS-49208/51/71, 1971-10-07, PREZYDIUM POWIATOWEJ RADY NARODOWEJ, BIAŁA PODLASKA; 57-60 (przedmiot decyzji, numer decyzji, data wydania decyzji, oznaczenie organu; siedzioba organu; położenie dokumentu - numer karty akt) DZ. KW./LUB/00001379/10/001, 2010-02-22 09:55:00, 2010-02-23-13.18.28.354606, NIE, 66-68 (rodzaj i numer dziennika, chwila wpływu, chwila wpisu, czy z urzędu, położenie wniosku - numer karty akt)

1. The first part of the document is a list of the names of the persons who have been appointed to the various positions of the Board of Directors of the Corporation.

2. The second part of the document is a list of the names of the persons who have been appointed to the various positions of the Board of Directors of the Corporation.

3. The third part of the document is a list of the names of the persons who have been appointed to the various positions of the Board of Directors of the Corporation.

4. The fourth part of the document is a list of the names of the persons who have been appointed to the various positions of the Board of Directors of the Corporation.